

КИБНЕВ МУСБЕК
ХЪЕКЪАЛАН БОХЪ

КИБИЕВ МУСБЕК

ХЪЕКЪАЛАН БОХЪ

Шалинская центральная
районная БИБЛИОТЕКА
Инвентарный № 327050

Соялжа-гIала

«Книга»

1992

С
К 38 (Чеч.)

Редактор И. И. Эльсанов
Художник Е. М. Токарев

КИБИЕВ МУСБЕК МАГОМЕДОВИЧ
ВЕРШИНА РАЗУМА

Стихи, поэма
(на чеченском языке)

Художественный редактор М. Б. Магомаев. Техни-
ческий редактор И. И. Джансуева. Корректор
Т. И. Буроева. ИБ № Сдано в набор 02.12.
1991 г. Подписано в печать 19.04. 1992 г. Бумага газет-
ная. Гарнитура литературная. Печать высокая. Фор-
мат 60x84 1/32. Уч.-изд. л. 4,76. Усл. кр.-отт. 4,35. За-
каз № 7378. Тираж 1000. Чечено-Ингушское издатель-
ско-полиграфическое объединение «Книга» Государст-
венного комитета ЧИР по делам издательств, полигра-
фии и книжной торговли. 364907, Грозный, ул. Суббот-
ников, 35.

К 38 Кибиев М. Вершина разума: Стихи,
поэма, — Грозный: Книга, 1992.

К 4702700200—49
М 135(03)—92 —30—92

С2 (Чеч.)

Умаров Исана

СЕДАРЧИЙН СУЙНИЙН ДАРЦ

Стигал хъяажча
Хетац хяанна
Мохехь хаьштиг
Даьхьча санна?

Керла-керла
Суйнаш кхуйсуш,
Йогу серло
Гаржлуш буьйса.

Богу керла,
Керла седа,
Суйнийн серло
Керла летош.

Суйнийн дарцо
Суйнийн аса,
Стигал морцуш,
Кхуйсу дIаса.

Чагарш хуьлий
Хьийза и дарц,
Стиглахула
Суйнаш идарх.

Дист, дух доцуш
Суйнаш хьийза,
Церан дорцехь
Суйнаш сийсош.

Суйнийн дорцан
Ца беш хама,
Зема хоьрцуш
ЙогIу зама.

Седа кхуссий,
Сизаш хеда.
ХIора буса
Кхуьу седа.

Суйнийн дорцехь
Лаьттан седа,
АгIо хоьрцуш,
Суйнах лета.

Лелла, лелла
Суйнийн дорцехь,
И кечбелла
Ша-шен марца:

Хьекъалх эшна,
ТIамна кечам

Лаьттаь беш бу
Цхьанхьа, кхечхьа.

Суйнийн дорцехь
Лаьтто доьху,
Адам, орца.
Го дар доьху.

Кхетам, хьекъал
Далахь орцах,
Дер цо некъаш
Суйнийн дорцехь.

Тоьлла хьекъал
Памах даккхяхь,
Дер цо некъаш
ПаргIат тIаккха.

ІАЛАМАН ДОШ

Шакарш етташ, мехаш дера
УгIу кертахь, кертал арахь.
Лаьтта кхуссий тхевнаш тIера,
Лайн и левси кховсу цара.

Пон бурошца тIемаш детташ,
КIайдо дуьне, кIайн ло кхуйьсуш
Тхевнаш тIера хIора керта.
Лайца кIаййо сирла буьйса.

Шарал яхло шийла буйса.
Барзал дера мехаш угІу.
КІайн лайн чимаш туьсий, туьсий,
Шен угІаре цо ладугІу.

Лаьмнийн басеш шарйой шера,
Синош дохуш латта кІайло:
Лаьмнийн чІожахь угІий дера,
Мехаш доьлху, дуьтий кІайн ло.

Кхаьчна яха чехка чилла,
Лаьмнийн гаььнаш кІайдеш ханна,
Мохтилошкахь мехаш тилла,
Деш чо чехка холхаз хьаннийн.

КІайчу кескех этІош маржаш,
Лаьмнийн ира баххьаш лаьтта.
Дашо зІаьнарш яхьеш, малхо
Іуьйрре адам, Іалам гІаттий.

...Лайн чимийн кІайн верта дусош,
Цуьнца хьийза лаьттан бера.
Цхьанхьа, кхечхьа хІора буса
Лаьттахь мехаш угІу дера.

Лаьтто иштта синош дахахь,
Лайн кІур буьллуш, ша шен кхалахь,
ПаргІат синош доху наха,
ПаргІатдолу паргІат Іалам.

Латта-м хьовха, лаьмнаш хаздой, —
Лайн тир йоккхуш ша-шен кхой, —
Іаламо шен кхетам базбо
Кху стихашца шех дош олий.

ХЬЕКЪАЛАН БОХЬ

Дезарш я амалаш
Юьтур яц наха:
Уьш хьур ю замано,
Хьур ю, шу даха.

Дегнийн хьал хьекъаро
Боккхур бу некъ а
Лакхене хьскъалан,
Цуьнан хьал хьекъо.

Хье эkkха моттало
Лам буьххье волуш.
Дог багахь деттало,
Мойтту, садоу.

Иштта ду хьекъалан
Лам буьххье валар:
Мойтту, дог декъало,
Доллу садала.

Къаьсташ ца къаьсташ а
Къаьста Іайх біаьсте.
Иштта шух къаьстар ю
Амалаш къаьста-аш.

Ткъа дегнийн цланоне
Кхочур шу тлаккха,
Дезарийн халонех
СапаргIат даккхяхь.

СОБАР

Яыначу стигланан кхерчахь,
Седанан суй санна, догу
Адаман дог кIад ден, дог огу
Аьлла дош, цу суйнах керчаш.

Ма ала. Ала.

Дош ала,
ТIехьа а хьажий, цкъа хьалха.
Хьаьжча а, ма ала шалха:
Цхьаьнгга а шалхо ца лало.

Ма ала, ма ала...

Ала!..

Велха ма велха хьо.

Велха,

Маьлха кIел берд санна, лелхаш,
Ша бен дог бIаьрхишца лалош.

Ма кхера. Ма кхера!

Кхера.

Стагана дашца бен бохам
Хьекъалан собарца бохош,
ДоттагIа, мостагI ве къера.

Деха ахь... Деха...

Ма деха,
Цхьа Дела воцчуьнга собар:
Цо бен дац и дехар кьобал —
МостагI ахь цуьнца ма леха!

Моттало, стигланаш лелха,
Дегадой, латта бухдуйлу,
Барт бен тур карахь а кьуйлуш,
БIаьргаш чохь бIаьрхин суй лелхаш.

Йогучу цIарах дог дагош.
Дешан тур Дуьсно детташ,
БIаьрхинш шен суйнашкахь деттахь,
Бакьо ю, яц и дог даго?

Деха ахь, деха ахь, деха
Кхоьллинчу вайн Деле собар:
Цо бен дац и дехар кьобал —
Дела вай собарехь лехий?..

Товшшуйтий, тешнабехк бечо
Дехар ло я ца ло дехар?
Дехаре вуьллий во декхар?..
Дела вой кьомах, шех, кхечух?

Евтушенкица цуьнан «Кхаа книгех»
це йолчу стихотворенин хьокъехь, аяташ-
ца доцуш, ден къамел.

ЕВГЕНИЙ-ПАЙХАМАР

Кхелхинарг кхелхина, лаьтта ца гатта, —
Цуьнан дош дахаран гларолехь лаьтта,
Аятийн синпхенаш, Делан це хилла,
Дахаран кепашкахь нэсехь ца тиллехь.
Пана ву Къорланах, Делах дIатилларг, —
Велла я валаза нэсе ца вилларг:
Велларг я лен верг а кошах ца теша —
Къорланна дешан дIовш тоьхна а бан эшам!
Маьлхан це Къорланехь дош дашош огу —
Делан дош гларолехь лаьтта?

Я догу?

Барт кхуллу, цабезам Къорлано кхуллу?
Къастаде, «пайхамар», вешпехь дIавуллург.
Пайхамарш дIабоьхки, ахь тхоьга бахарехь,
Бакох а, ткъа иштта цу Карабахехь а:
Цхьаь Муса-пайхамар, ткъа Инса — важа,
Гелвелларг — ницкъ боцуш дIаваха генна! —
«Цахь ваьжнарг, бацалахь цахь Авиценнин,
Мохьмад-пайхамар», — кхечахьа ца ваьжнарг.
Кхелхинарг кхелхина, лаьтта ца гатта:
Цуьнан дош дахаран гларолехь лаьтта,
Аятийн синпхенаш, Делан це хилла,
Дахаран кепашкахь нэсехь ца тиллехь.
Евгений-пайхамар, духа а хойтту:
Малхо я бецаша хьоьга барт хойтту? —
Леш болчийн лазаршкахь хьан дог а тийжош,

Малхо барт хоѣтту, шен чІагарлахь хьийзош?
Аятехь я кхечу кепехь дош алахь —
Дешан чурт аятийн иэсехь ца лалош —
Дешан цІе дахаран гІаролна оьшу-кх,
Пайхамарш лахь, бахь а хьан книга йовьшуш...

МЕСИИН КІАЦ

Велла ма вала со, велла ма вала:
Корта а кьезбели, кІайн кІац тІехь сецна, —
Сирла сан ойланаш месаш тІе тесна, —
Сатосуш седанах дог даьгна даьлла.
Сахьийзаш, сагатлуш са доллу дала,
Хьекъалехь кхестаман сирла сатесча.

Велла ма вала со, велла ма валарг:
ТІехтили кьоналлин, бераллин зама,
Бераллин, кьоналлин ца хуьйцуш амал,
Дахаро н хийца хІума ца Іамош.
Сахьийзаш, сагатлуш са доллу дала —
Дог гІерта, кІац туьйсуш, корта сан кхала.
Ца доллу- техьа, дог, хьо даьгна дала?
Товар дац-те хьуна замано лалор? —

Сецна ду: неІ тохац кІур боцчу кертахь...
КІур байла олуш ду наха вайнехан.
Іаржъелча стаг водац цІе йоцчу хьеха —
Серлоно бен ойла схьа тІе ца хьоьху.
Ойла сан кийрахь дог эккхийта гІерта:
Доьлла дог кийрара кІац тийса коьртах.

Схъаболий, айалой сан деган кхерчах
Сира кІур — месийн кІац — коьртах сан хьерча.

Велла ма вала со, велла ма вала:
Сатосуш седанах дог даьгна даьлла...

МЕТТАН СИИ

Цинцашка декъалой, бердах
Хедало чухчара санна,
Даточу цинцех бу тера
Нохчийн мотт муьлххачух вайна.

Аганахь хийла тхо техкий,
Хьо буьйцуш наноша, дайша.
Заманах чехка чекхбевлла,
Уьш дІатий, дитина вайша!

Ткъесан шед хьоьх ян ца дезна,
Шаьлтанах баттара баха,
Къонахийн гІиллакхе боьрзу,
Нохчийн мотт — буьйцург вайнаха.

Туьран чов йирзина олу,
Меттан чов йоьрзуш яц цкъа а! —
ГІиллакхан новкъа бер долу,
Нохчийн мотт буьйцуш ша даккхяхь.

Дахаран гІиллакхийн кхерчахь,
Оьзда дош олучу меттехь,

Гиллакхан собарца керча,
Нохчийн мотт, кхеттарг хьовх кхеттехь.

Нохчийн мотт, хьан дош а олуш,
Хийла тур баттара даьккхи
Мурдаша — дашца дош кхолуш! —
Маршонан паргIато яккха.

И куьзга ду хьуна, эшахь,
Нохчийн мотт — буьйцург вайнаха:
Лом гIотту хьо буьйцуш — теша! —
Куьзганахь, кийрахь, вайдаха!

Буьрса тIом кхехкабо дашо,
Ткъесан хIоз туьрах бо тIаккха,
Дато а, дашо варкъ дашо,
Нохчийн мотт бийца ахь баккхяхь.

Саьхьарчу иллешкахь бекна,
Нохчийн мотт — марсонах ала! —
Дахарца Iожалла екъна
Нохчийн мотт сий дарца кхала!

Назманчас назманаш олуш —
Пайхамар, асхьабаш базбеш,
Нохчийн мотт, синхаам болу
Темашка, хьо матто хазбой.

Мотт цIармат буьйцучух къехкаш,
Лийр бар-кха къонахий тахна,
ШоллагIа лийр бар-кха, кхехкаш,
Дог лоцуш, берд эккхаш санна.

Мотт хууш доцчу вай вешан,
Лелачу гиллакхах доьхна,
Лийр вар-кха кьонах, ца вешаш,
Дог эkkхаш, дагах катохна.

Хийла ций Иснийна дайша,
Цхьамзан тлехь накха а сецош,
Хьан, сан сий, нохчи, ца даьа,
Бахна уьш Ioжалла эцна.

Меттан сий, вайн сий ца даьа,
Теман лар юьлуьйтуш хица,
Дитна сий дайша, дедайша,
ХIай, нохчо, доькьуш дерг хIинца.

* * *

Іа я бIаьсте —
Йовхо, шело,
Іайх Іа кьаьстий,
Кхача-м хьело,
ЙогIуш-м кхочу бIаьсте схьа.
Ло ду семса.
Мехаш — дера,
ДоьIуш сема са
Шакарх тера;
КІайчу махо кІайдо Іа.

Буру хьийзош
Ду вайн дахар —
Мара кьийзош —

Іаьнах вахар,
Дахар кІуркІаманс деш.
Хьоршам тухий,
Стигал чІечкѣа,
Ткъесаш ухьий,
Ткъесаш лечкѣа,
Стигал кхолуш, и Іаржѣеш.

Мохтилешкахь
Мехаш тилла,
Лайн кІур хьорсуш,
Кхаьчча чилла,
Боьлху нах кІайн и ло хьен.
Кхекхий санна,
Хьоь ло наха.
Хьоьй, кІад до н,
Ма хье бахарх.
Хьоь ло, олуш «ду хьэн, сэн...»

КІезах цІевзий,
Хьожий гоме,
ЦІонгехь хьаьвззий,
Іа дов ломахь,
Хьиэхан цІонгехь, хьаьвзий, дов.
Махехь бсрнах
ЦІен кад латто
Жимчу берах
Зезаг лаьттах
ГІотту. Гурралц дотта ов.

Буру хыйзош,
Мехаш лечкѣа.
Мехаш тийжа;
Стигал члечкѣа,
Хьоршам тухий, члечкѣа и,
Стигал йоьлху,
Блаьрхиш Іенош.
Іовраш йоьлху
Чхо клел цленойн;
Эккха ткъес. Длалечкѣа и.

Сох шу тешахь,
Я ца тешахь,
Длога бешахь,
Кху тхан бешахь
Іовраш клел дерг латта дов.
Юха а стигал
Кхулу, кхулу, —
Дерзо цигахь
Мерзаш дулу.
Къевкѣа стигал «дло-дло-дло-ов!»
Говран кхесех
Стиглан мерзаш —
Сирла ткъесаш, —
(Махехь терсаш!)
Туху, тухий дерзош дов.

Тхевнех жиргІа
Тухий, тухий,
Тхан ков-кертахь
Бухь а бугІий,

Довду догІа лула дІа.
Стигал Іаржло —
Латта тІадо.
Ткѣа ткѣес даържа,
Мархаш хадош.
ДогІа-м лулахошкахъ Іа.

Мархаш — тоттий! —
Йовлху чехка,
Диттийн, пепнийн
Геннаш техкош.
Стиглану чутуху ткѣес.
Ткѣесийн шодмаш
Хьюьнах етта,
Дечгийн баххаш
ДІаса сеттош,
Махехъ яхъеш хьюьнан кхес.

«ДІо-дІо-ов» — олий,
Стигал эккха.
Рема ломан
Буьххье эккха.
Махехъ терса хъаннийн дой.
Стигал цІанло,
ЦІинло стигал —
Мархех къанло,
КІайлой,
 цигахъ
Маълхан мерзаш декадой.

НОХЧИЙН ЛОВЗАР

Ханна тлаьххье хан дIакерча,
БIаьста башош лайн кIайн хIур.
Лаьмнийн некъийн йистойх хьерча
Зезагийн тIех сийна кIур.

♦

Лаьмнийн басойх хIазарш дстташ,
Некъ дIабъду, етташ ног.
Чехка ног цу некъо етта,
Чехкадохуш чехка дог.

Хьаьвззий хьаьвза некъан аса,
Лома буьххье боккхуш хIоз.
Дошло, дино хIохьхуш дIаса,
Етташ ног, цу новкъа хьош.

Чехка етта чехка бергаш:
Йохье девлIа новкъахь дой.
Тукар санна, динан лергаш
ДIай-схьай лела, даржадой.

Ломан некъан хIазарш хьизре
Хьийза, дуьилуш мархех чехк,
Чехка хьийза тIулгал хьеран,
Лома буьххьсхь берзош некъ.

Йохьедевлла, йохьедевлла
Бергийн суйнаш туьйсу дой.
Малх керчачохь йолчу эвла
Кхаьчна, севци и дошлой.

Лаьмнийн некъах хлазарш детташ,
Кху ловзарга кхаьчна хлорш
Хитти, бахна, тлараш детташ,
Нахана юккье, олуш «хлорс!»

Горглуш-горглуш, горглуш лаьтта
Кху ловзаран боккха хлор.
Тлараш тоьхна, хлаваь аьтта,
Массара а эли «хлорс!»

Гаьржа верта махсехь дусош,
Аьрзун темех и тардой,
Кхин цхаь, кхин цхаь бере вуссу,
Кху ловзаргахь совцош дой.

Ломан буьххье хиьна лаьтта
Малхбалехь а маьлхан хлор.
Тлараш тоьхна, стигал яттлор,
Ловзар глаттош, эли: «Хлорс!»

Габалин клайн шн тлам техка,
Мехкарша уьш лестадо.
Длаьндарг санна хьяьвза гловтал,
Кланта шен йол хестайо.

Длаьндаргал а хьийза чехка
Хлора клант а, олий «хлорс!»
Габалин шаьн темаш гловттош,
Клентан сий деш, бовлуш хлорш.

Дохкаи тлера дато седа,
Багош, хьовжу маьлхан хлор.

«Хіорсі!» «Хіорсі!» — олий, горгло тіеттіа
Кху ловзаран боккха хіоз.

Кіант вича я нускал далош! —
Де ма ятіарш, хіай тхан дай! —
Ловзар хіоттош хилла ала:
— Вай-ма, кіентий, нохчий дай!

Са лур дар-кха, схьа ца деха,
Изза гиллакх тахна ган! —
Изза гиллакх кху вайнехан
Хилийтархьама кіант ван!

ІУЪІРЕ

Сийна стигал, лах а елла,
Хьекхалуш ю буьхьах ломан.
Ломан кіомсарх хьекхабелла
Бутт кіайбелла — и бутт гоме.
Сарахь цунна — дашо лена —
Тоьхна седа баьлла гена.
Лаьмнийн кіомсарш діасатоьттуш.
Малх бу цу юккьера глоттуш.

Пардол юткъа цхьацца марха
Хьерча кіайчу баттах, малхах.

Малх айбелла, ирхо къарьеш.
Лепе боьлла дашо басахь.
Махехь леста бецан дареш
Даьржина ду хіора басахь.

Бецан хьожа, хIаваъ луйттуш,
Басахъ яьржа, даржош литта.

Цхьацца литта даржош, бераш
Басах лела, басах шера.
Кесе йохкуш бецан шаршош,
Керла-керла мангал шерша.

Шерша, малхехъ кьегий ткьесах,
БIал хьой, тIаьхьа дуьтуш кесаш.

Мангал болийнарг садаьржаш
Соцур, юлуш буьйса Iаьржа.
МаьркIажеххьа-м стиглахъ геннахъ
Седа гур бу беттан ленах.

ИРС

Денна со тIехьоьхуш шена,
Сан ирс дедда доьду денна.

Де мел дели долу гена,
Кхочуш анайисте хенан.

Адаман лаам бу тIех боккха:
Цо со шена тIаьхьавоккху,

Глулч йоккхуьйтуш шишша-кхоккха,
Синтем хьебеш: «Ирс ду хIоккхыхь!»

Доза доцу ирс ас ловху —
Ирсо денна со тлехьовху.

«Сацахъара!» — ирсе доьху:
Денна ирсо шена вовху.

Ткъа ирс-м, хъаха, хилла соьца,
Хлора дийнан марзо овцуш.

Вовдуш — доьдуш, сецча — соьцуш,
Соьца дуьжуш, когаш ховций.

Вайн ирсах вай тлаьххьалц кхетац:
Ирс тледогIур аьлла хета,

Кхана Iувйрре, малх схьакхеташ,
Хета, малхах дер ду лета.

КОЪРТАН ТУЪТА

Луьсту денош,
Къаьмнийн амалш,
Массо хенан
Къайле Iамош.

Кешнаш охкий,
Ялна зама,
Хьекъал хохкий,
Вулу Iамо.

Зама эшо
Кешнаш досту:
Цу чохь гинчо
Блаьрг ца хьосту.

Бицлой ойла
Ен хьайн корта,
Хьиз баьхьна хьо
Каш чу гюьрта.

Дахарх ваьгнар
Хьобга хьобжу,
Коьртан еса
Туьта кьежаш.

Вулу тлаккха
Баьхна зама
Билгалъяккха.
Велларг Iамо.

Даьстинчу цу
Каш чу таьIча
Мобтту хьекъал
Коьртехь IаьIна.

Туьтий, хьой
Вовшашка хьобжу:
Коьртан туьта
Хьох, шех кьежа.

Кхин кър ца луш,
Кешнаш охкий,
Заманашка теш
Ахь тохку.

Довшу оцу
Хенан дешнаш,
Царех дог а,
Хьнэ а тешна.

Уьш тлеовцу,
Хьекъалх кхетий,
Теттла це йовш —
Дагчохь лета.

Кешнаш охкий,
Яхна зама,
Туьтанаш йохий,
Йо ахь Iама.

Маьлхан цIарах
Дахар кхехка:
Зама йовду
Ткъесал чехка.

Iамадо ахь
Къаьмнаш,
зама
Iамайо,
Каш охкий,
Iама:

Эзар шераш
Цецо луйтту;
Яхнарг,
ЙогIург
Зама гIуйтту...

Маьлхан цIарах
Дахар кхехка;
Шо оь шарах
Ткъесал чехка.

Туьтний, хьой
Вовшашка хьовжу.
Туьта хьох, шех
ЧIечкъаш, къежа...

БЕЗАМАН СТЕЛАIАД

Сахьт дIадобду, тIаьххье — кхин,
Сахьташ, зама йобду чехка,
ГIовгIа йоккхий хьозарчийн,
Бешахь стоьмийн заза техкош.
Денна тIаьххье доьду де,
БIаьсте йобду де дахдеш.

Безаме сатуьйсу вай,
Сингаттамо бузий накха,
Даго даге туьллуш тIай.
СтелаIодан тIай дIадаккха
Ойла карзахьюьйлуш Iа,
СтелаIад-м ца долу дIа.

Зама дагах юьйлу чекх —
Кхин ца ган тІехйолу бІаьсте —
Дагца стелаІодан некъ
Цкъа бен ца бо, и дог хьостий:
Дагчохъ безам беха вайн
БІаьста, аьхка, гурахъ, Іай,

Дагах туьйсуш чехка цІе,
Йоьду зама, дог а чахчош,
Безаман цІе, ткъа хьан цІе
Безаман цу цІарлахъ яхчош.
Бага, безам, бІаьста, Іай:
Шеллахъ безам, — и цІе яйн.

ІОМА ТІЕХЪ БУЬИСА

Іома тІехъ яьккхина
Іоца и буьйса
Дуьхьалатуьйсу,
Дуьхьалатуьйсу,

Лаьмнаш — гуобаьккхина.
КІарула Іаьржа,
Іома тІехъ яьржи
Буьйса садаржжалц.

Дешица кхелина
ГондІара Іоман,
ХІора бухъ ломан,
ХІора бухъ ломан.

Боккха бутт лелина.
Дашо цѣ летта,
Дашо цѣ летта
Седарчий кхетта.

Хіора а седа бу
Экъанал боккха —
Шишша я кхоккха,
Шишша я кхоккха.

Дешица къса уьш.
Чарранал, хіоккхул;
Ломан бохь боккхуш
Бутт бу тѣхбоккха.

Іам шера шарбелла.
Цу чу а кхетта
Хіора а седа,
Бутт хіиница кхеттарг.

...Лаьттара гІаьттича,
БІаьргаш а хьекхош,
Цергаш а хьекхош,
Деш, деш, деш
текъарш.

Стиглахь бутт лаьттара,
Лам лехна шенна,
КІайбелла геннахь,
Деший ца Іенош.

Лам тіехь малх керчара,
Зіаьнаршца алун
Іомахь хи лалош
Серлонца кхала.

Ткъа ломах хьерчара,
Хьерчара малхах
Баттал кІайн мархаш
Даккха самалха.

Даккхийчу седарчийн
Экъанийн буьйса,
Серлонан буьйса
Дуьхьала туьйсу.

Седарчий къедар ду,
Амма цкъа кхеттарш,
Дагчохь цІе летош,
Духа ца кхета.

КЕШНАШКАХЬ

Тийна ду. Тийна ду. Тіех чІогІа тийна:
Кешнашкахь цхьа а вац. Чуьртах со лаьтта,
Цхьа а барз ца буьсуш, лаьттах дІанийна
Баьрзнаш. Ткъа чуьрташ ду ах ихна лаьтта.
Хетарехь, хІораннах хилла ду латта:
ХІора а дІавахна, цкъа а ца гІатта.
Цатам я бохам бан, чІоггІа дош аьлла,
Шаш сийсо, хьо сийсо я чуьраваккха
Цхьа а вац кху лаьттах ийначу нахах.

И лаьтто хуьйдина — иза дIадаьлла.
Кхузара гIур ву со, ойлане ваьлла,
Сингаттам иккхина, вуха ца верза.
Дахар сан чехкачу ткъесах чекхдаьлла,
Ткъес санна, хаьдда цкъа чекхдала-м деза.
Дахар дIачекхдолу ткъесал а чехка...
Тийна ду. Тийна ду. ТIех чIогIа тийна:
Бацалахь зезагаш кешнашкахь техка.
Анайист генарчу сеналлех ийна...

ЗАМАНАН БОЛАР

ТIарга-тIирга, тIарга-тIирга, —
Ловзар сихдеш, етта жиргIа.
Ловзаран горглуш бу хIоз.
Ловзаран го бу тIех готта.
ТIеттIа чехкаюьйлу вота,
Схьа мохь тухий, олу «хIорс!»

ТIарга-тIирга, тIарга-тIирга,
Ека, бал боккхуьйтуш, жиргIа,
Туьйсусх нехан кийра цIе.
Керта нускал кхаьчна доьзал
Боккхабеш бу доцуш доза:
Цаьрга кхаьчна ирсан де.

Цхьаммо, кхечо йоI а хьовзош,
Махкахь шортта до и ловзарш,
ТIе мел кхечи керла де.
Адам гулло нускалш хьийзо.

Ловзарийн и хІазарш хьийза,
Денна керла хІазарш деш.

Кхузахь хІоранна а моьтта
Дуьненна а ловзар хІоьтти —
Ирс долуш ву хІора стаг.
Кхечу эвлахь царех хьегац:
Буто ша беш шелло дегнаш,
ХІораннан а лаьцна лаг.

Зударий маьхьаршка бевлла —
Кадамаш бу кхечу эвлахь:
Велла цхаь, дІаваьлла кхин.
Махкахь дийначеран кийрахь
ЦІераш лета, ша бо шийла —
Ловзарийн я кадамийн.

Кху дахаран и ши гІиллакх
Иштта хир ду, иштта хилла,
Замано шен болар деш:
Дахар доца хиларх, деха.
Воккхавер бІаьрхишна деха,
Бераш деш я адам леш.

БОХАМ

Догур ду сан ткъесан сиз а
Ткъесал чехка дахар довш.
ХІай, дахар, хьо хилла къиза,
ЦІарал ирча — ловш ца ловш.

Лалий дог дахаран ткъесо,
Хъажош нийсса кхуссуш ткъес:
Бина бохам боьду нэсе,
И ткъес санна, даго нэс.

Чорда и ткъес, дог сан морцуш,
Хьнэ чохь кхирсти, морцуш хьнэ,
Коьртан чо гIаттийна морса,
Иэсе яха морса цIе.

Стигал санна къевкъи кийра,
Хьнэре туьйхи дагчохь ткъес.
И ткъес кхечу ткъесах ийра —
Хьнэ чохь, кийрахь даго нэс.

Латтий, стиглий цхъаьний дего,
ЦIарна тIаьххье яржо цIе,
Дахаран хIур хIуьрлахь кего
Ницкъ болчун АллахI ю цIе.

Цо собар а делла, тийра
ОьгIазъяхна ойла сан,
Бассош оьгIазаллех кийра
Цуьнца дог а дассадан.

Накха бегош, къевкъи кийра, —
Даг чохь туьйхи, туьйхи ткъес.
И ткъес кхечу ткъесах ийра,
Даг чохь, хьнэ чохь дагош нэс.

Дахаран ткъес доьду нэсе,
ХIур беш, догIмийн кепаш йовш:

Можа ткъесаш дуьйшу кхесе,
Леш болчара ловш ца ловш...

Стиглахь — ткъесаш, кийрахь санна, —
Шинхьа детта ткъесийн ов...
Кху дахаре веьнарг ханна
Лавтта буха хьош, дIа-м вов...

БЕТТАН МУКЪАМ

Лам тIе лахлуш кхетта схьа
Бутт. Мажьелла сирла буьйса.
Дети кIайден беттаса
Iена лай тIе суйнаш кхуьйсун.

Баххьаш лайца къегадо
Батто мерзийн суйнаш Iенош.
Лам тIехь седа сега дIо-охь,
Кхечо шен муьрг етта геннахь.

Гурахь чIанадевлла гIаш
Махо лестош девлча хера,
Дашо зIаьнарш лестаеш,
Седа хьоьжу гIаш юккьера.

Батто зIаьнарш ях а йой,
Дуткъа мерзаш санна, юлу.
Мукъам бо цо. ЛагI а бой,
Цхьа мерз малбой, кхин мерз булу.

Дуткъа азнаш дахдеш уш
Дека. Доьлхий говрех терса.
Шовданийн хих Іеналуш
Доьлху, доьлу, ловзу мерзаш.

Гпаттош угІар бердашца
Бердийн ахкарх мерзаш туьйсуш,
Дийнатийн лер тергалдой,
Мукъам бо цо яцъеш буйса.

САН АВТОБУС

Автобусан чкъургаш хьийза,
Чехка юьйлуш хІора чкъург.
Бера тийжа, мотор цІийза,
Бера хьийза шех еш чІуг.

Мокха аса санна шера
Некъ чууьйзу моторо.
Мотор ека дарлой дера,
Тийжаш, угІуш гІовгІа йо.

БІогІамех схьауьдуш новкъа
Девдда денош, дузуш шо.
Ткъесал дахлой дахар шовкъехь
И некъ ма-ббу тІехьахь дов.

Цхьацца бІогІам тІаьхьатесна,
Тийси сан автобусо.
Кхин а цхьацца оьцуш, эцна
ТІаьхьатуьйсу, кхуьссуш цо.

Моторо шен цІийзар айдеш,
Чкъургаша некъ чехка бо.
Малхо Іуьйрре денош кІайдеш,
Денош девдда, дузуш шо.

Ставрополан ареш шера,
Шул нсбаьхъа хIун ду ган?
Аре хедош йовду,
 дера
Мотор екош, машин сан.

Бъльцара бос эчна аре
Анайисте кхочу дIа.
ТIех сенделла ялтийн дари
Яйн тулгIенаш лестош Iа.

Тех баъццарчу ялтийн беркат,
Тулгѣ етташ, леста хьо.
Тийжа мотор, угу дера,
Сан автобус новкъа хьош.

Сан автобус, арс хедош,
Анайистах юьйлу чекх:
 Дахарал кхин некъ ца хеда,
 Сан дахарал бежа некъ.

Некъан аса шоръеш керча,
Чкъург тІехъерчош шена шо:
Кхоллам маълхан чкъургах хъерча,
Заманах чекхвохуш со.

ДЕНОЙН КОВРА

ТегІанаш деш, доьлхуш гена,
Лома буьххье боккхуш некъ,
Дуьйлу хьаьвдда доьлху денош, —
Денойн ковра — дахарх чекх.

Девди денош, даха дІа,
Цхьаь ца соцуш, сацо гІортарх,
БІаьсте кхочуш, догІуш Іа,
КІайн сир дуьллуш, кьебжеш корта.

Иштта заза, бІаьсте йолуш,
Генаш кІайдеш, дуьллу кІайн.
Лайца бешан генаш кхолуш,
Ло полларчех дуьллу дайн.

Заманан ткъес чехка детта,
Юьхьнг йоцуш, боцуш бух:
Денойн ковра, басойх ¹ етташ
ЧІуг, дІахьоду баккха бохь.

ЦІузамехь гатдеш сан дахар,
Апарех чекхйолу хьо,
Зама, ломан буьххье ваха,
ЧІагарш етта некъ а хьош.

Урчакха тІе эханг санна,
Малхо шераш керчадо,

¹ Басенех.

Ткъесех шо тлексрчош шарна,
Маълхан гонах хьерчадо.

Денойх, шерех со чекхвохуш,
Даздин денойн, шерийн дукъ,
ХІай, сан зама, дуьхьалйогІург,
Йоьдуш базбинарг сан букъ.

4

ТегІанаш тІехъ бохъ шен боккхуш,
Денойн ковра хъаьдда сан.
Ткъа цо санна, шен ка доккхуш,
Йоьду кхечу адмийн хан.

БЕЗАМАН ЧОВ

Сайга йогІур моьттуш тахнналц,
Суна езнарг яхна тов?!
«Хьоьга йогІур ю» — соь баьхна,
Іехий ахъ со, дукха яхарг, —
Йин сан дагна йоккха чов.

Йоьрзур яц и сан чов атта,
Со мел веа хъегІар ю.
Хьо, мохъ тохий, ойла, гІатта! —
Сан блаьргаш чохъ техка латта:
Коьртехъ можа благор бу.

«Нехан нускал хилла лаьтта» —
Аьлла, тховса кхечи кхаь.
Бутт ца боллу-кх тховса гІатта?

Седарчий сахиллалц латта? —
Маржа дуьне, маржа-я!

Сизаш хьобкхуш, стигал йору, —
Амма суна-м ярац и! —
Седарчаша, хьодий дIора,
Хьодий генаш юккъех бIаран,
Цхьанна тIаьххье хьодий кхин,

Алун кIегий санна къега
Iаьржа стигал Iаржйо, Iарж.
Iаьржа стигал къарзйо, къарз,
Тайл можа сиз дуьтий, оьгу,
Цунна лол хьош, стигал тоьгу,
Моттуьйтуш и елла зарз.

Седа багош и тай хеда.
ТIаккха юха, жимма Iай,
Бешихь стоьмаш санна леда,
Геннахь стигал къарзъеш къиьзда
ЦIен седарчий, дахдеш тай.

Бутт, хьо тховса баллац кхета,
Баллац кхета цкъа а кхин? —
Аьлла, суна тховса хета
Хьобжуш стигла и теш хедаш,
Хьодуш седа, дIабовш и.

Дийнахь-бусий сирла гуш,
Яра, езарг, хьо сан дагна,

Яра, езарг, массо ханна,
Стегий ¹, алун серло луш.

Баьгна баьлча богу седа,
Долу боху масех шо
Цунах хаьдда серло кьнедаш.
Хьан безам, йол, иштта хеди:
Чов йин дагна — Iехий со.

Беттан серло езаш даго,
Сатийсам сан гIаттабо.
ГIаттахь, бутт, хьо стигла кьаго, —
Сан безаман серло яго:
Сатуьйсу ас гаре хьо!

ДАХАРАН ЦІЕНОШ

Дахар ду сан даккхий цIенош.
Цуьнан чобнаш — чолхе денош.

ХIора чов а, хIора де
Хьоду чучча, некъаш деш.

Іуьйрре можа малх мел кхета
Церан кхачо хир яц хета.

Чот а йоцуш, чобнаш сан,
Мовтту, кхин а йисна ган.

¹ Сегий (днал.)

Цхъа чоь ирсан варкъо кхолу.
Беркъа, беркъа кхин чекхйо́лу.

Цкъацкъа нисло токхе чоь.
Моґларера кхочу соь.

Цхъамма есаллица лево.
Кхечо со тӀех воккхавево.

Кхаьчна, накъост, чоьнаш соь,
Ткъесо кхолу хӀора чоь!

И ткъес санна чекх а чехка
Вохуш царех хено лобхкуш!

Ӏехош, тилош, воккхуш гал,
Яра цӀа чохь йоккха зал.

Набарх долуш санна хийла,
Со ца кхеташ, чоь тӀехтилла.

Хийла текхна дахлуш де,
Чоь а шорлург, йоккха еш.

Къан мел вели чоь а еса
Нисло цӀа чохь. Нисло еса.

Зама йобду. Готта цӀа
Цхъацца-шишша доьллу дӀа.

Дахаран сан чолхе денош,
Кхин мел чоь ю сан кху цӀенойх?

«Паргіат вер ву дехъа чохъ» —
Бохуш, шаьш тодлубйтү соь.

Дерригенах кхачо хилла
Ялсамане сайнна йилла

Гертаци. Амма ойла сан
Герта ирсен чобнаш ган.

Ирсен чобнаш юха ган а
Пиш яц верза, цла чохъ санна.

Дахар ду хьо, дахар ду.
Йобьлурш цуьнан чобнаш ю.

Хіора чобнан догла даккха
Деза вехаши :хлун дер тлаккха?

И цленош кхечуьнан дац —
Чобнех вала меттиг яц.

КЪОРЗА СТИГАЛ

Лепа, седа,
Къага, седа,
Зіаьнарш керчош, белало.
Діабовш санна,
Къагий,
 сега,
Хъажий соьга,
Белало.

Дийнахъ санна хета сирла
Стигал, серло Іанаен.
Къеггина бутт керчаш стиглахъ,
Генайоху анайист.

Бекхна кийра,
Екхна буьйса
Хир ю даржжалц сирла са!
Кийра бекхаре
Сатуьйсуш,
Буьйса, хийла Іийра со.

Сирла стигал,
Екхна буьйса,
Латта, даржжалц сирла са!
Кху буьйсанца,
Кийра, кьийса, —
Буза ирсах,
Кийра сан!

Бутт, хьо лиэла-аш,
Лалий бала,
Серло Іенош лавтта те.
Хьаьъна ойла
Серлаяьлла,
Сатийсам сан глаттабеш.

Лепа, седа,
Бутт, хьо керча,
Хюра седа белало.
Беттан хІазарх

Ойла хьерча,
Стигал санна еллало.

Бух а боцу,
Ипст а йоцу
Стигал йовллуш, хехкало:
Хюра седан тле
Хьо кэсчу,
Стигал, кързъеш, техкайой.

БІАЪСТЕ

Аренаш зезагийн басаршца кхолуш,
Цийелла, сенъелла, мажъелла йогу.
Зезагаш аренца бай багош довлу,
Аренца тобанаш еш уьш схьадогу.

Іаламо зезагийн кІайдаргаш йохуш,
Аренца зезагийн тобанаш тоьхна.
Аренаш цийелла, сенъелла йогу,
Мажъелла, ал-басахь йогу уьш тахна.

Аренаш ца йогу тІеман цІе яьлла:
ТІамал а тоьлла и бай кхолу Іалам.
Адаман, Іаламан самукъадаьлла —
Ца буьту цу шимма шайн дагахьбаллам.

Шайна тІехь зезагийн тулІенаш етта,
Баьццарчу аренийн байракхаш кхалаш
Зезагийн кортошкахь алун цІе летта —
Аренца біаьстенан алун цІе яьлла.

Жимачун, воккхачун дог-ойла хьастий,
Тіома а яккхий тхан ціена дог-ойла,
Машаре я-кха хьо, баьццара біаьсте!
Ткѣа тіаккха машаре маьрша хьо гіойла!

Баьццарчу аренийн тулгіенийн ціераш,
Іаннашца лестар ю, дагахь а лавтташ,
Ціе летош даьгначу зезагийн лераш
Керлачу біаьстено ойланехь гіаттош.

Біаьргаш чохь лавттар ю зезагийн ціераш,
Баьццарчу аренийн дареш а дагош.
Маьрша и біаьстенаш, цхьаь цхьаннах тера,
Тіехъевр ю зезаго ойла а кѣагош.

Кѣегинчу зезаго кѣегина машар,
Біаьстенца схьакхачош хиларан тешам.
Хилла ду, хир а ду малхо ло дашош
Гіавттина ціен зезаг,
тіеман ціе эшош.

КОЪЛЛИЙН МОЖА ХЪАЪРСА ЦХЪОГАЛ

Кхуззахь — кІорга,
ДІогахь — горга,
Бурош хьийзош,
ДогІу Орга.

Цуьнан юткъа
Юкъ а къуьйлуш,
ТІайн доьхканаш
Хил тІех дуьйлу.

ЖІаьлен маттах
Елла охка
Бердаш тІера
Хи чу хьоьхкаш.

ЖІаьлен маттах
Хьоьхкан матто
Органан хи
Моьлу моьтту.

Хьуьллахь, дІогахь,
Хьуьллахь, дІогахь
Коьлlex хилла
Хьаьрса цхьогал:

Мажлуш гІа
Мажделла можа —
Доьлла коьллаш
ТІера дожа.

Коьллийн можа
Хьарса цхьогал
Даьлла лела
Хьуьллахь, дІогахь.

Вайн мохк ма-ббу
Яьржи йоккха
Гуьйре можа,
Гуьйре йоккха.

Дечгех Іенаш,
Латта кхала
Доьлла гІаш
малх —
Дешех лало.

...Полу-уш ели
Гуйре гена:
Кхин шо давла,
Къанви къена.

Сан кѣжбелла
Кѣѡжа корта
Санна кѣѡжа
Іа тегІѡрти:

Суна кхин
 Iай-бIаьсте къаьсташ
 Хир яц, кхин
 Бераллин бIаьсте.

Къѡѡжа Іа
КІайделла дели —
КІайн сир тосуш,
Корта кхели.

ЛОМАХЪ ІА

Лайн чимашца кІайеш аре,
Бамба санна кІеда ло,
Лаьмнийн басеш таръеш дарех,
Ара, лам чу дуьллуш го.

Сирла Іуьйре ламчохъ лела—
КІайчу лайно кІайди Іа.
Лайшца яржош Іаьнан шело,
Довду хІор де генна дІа.

Морса кІайн лайн чимаш кхуьйсусу,
Дуьллу лаьтта тІе кІайн ло.
КІайн лайн чимаш стиглахъ сийсош,
Ло полларчех дегадо.

Лайн чим лайн чимашца оьгу —
Шаршош туьйсу керташ тІе,
Цаьрца денош, шераш тоьгу
Іаьно, сихдени хІора де.

Дорцан угІарш махо тедо,
Беттан хІазарш эгош чу,
Дечган генаш батто хьедо
Серлоне сатуьйсучохъ.

Лайно лаьтта чимаш хьорсу,
Лаьтта чимаш хьорсу лайн.
Лайн чимийн кІайн верта морса
Дужу лаьтта, дегош дайн.

Кхин кІайн верта, дІаьндарг санна,
Лайн чимех беш чехка го,
Хелхаран бохь бугІуш ханна,
Хьаьвза чимех уьйриг бой.

Къа.

Цу уьйригах зама хьерча,
Махо дера узарш до.
Уьйриг хьалхахьа дІакерча,
Чимийн хІазарш довдадой.

Лайн чимийн дІаьндаргаш йоьлху
Гена — дІо-о дІанехьа дІа.
Мехаш доьлу, мехаш доьлху
Лайшца: лам чу кхаьчна Іа.

КЪОНАХА

Цкъа а дог ца хилла
Шух лаьцна дийца,
Я хесто шун гІиллакх
Стогаллин сийца.

Къонахех, стогаллех
Язда ца оьшу,
Дахаран агІонаш,
Луьстуш, ахь ешахь.

Дахаран агІонех
ТІемаш а даржош,
Де-дийне уьш луьстуш,
ГІоттий го аьрзу.

Оышуш дац цуьнан сурт,
И гуш, вай даха.
Аьрзунах аьрзу ду,
И хестош баха.

Иштта ю, хилла ю,
Хир ю мел деха,
Оьзда, тlех гlиллакхе
Амалш вайнехан.

Овздаллин, гlиллакхан,
Дезарийн элий
Хилла уьш, тlех юткъа
Гlодаюкъ лелош.

Иштта ду, хилла ду,
Хир ду вайнехан
Къонахийн гlиллакхаш
Къомаца дехаш.

Дай хестош, къам хестош,
Шу хестош тlаккха,
Ца гlерта дашца сий
Къоман совдаккха.

Дош дош ду — къоман сий
Гlуллакхо чlагlдо:
Гlуллакхо доьзуйту
Бага дlацlагlа.

Къонахийн амалаш,
Туьран ткъес санна,

Яхчийна замано
Массо а ханна.

Махкахъ вайн малх санна
Къонаха валахъ,
Доладо цо сийца
Къоман сий кхала.

Къоман сий лар а деш,
Ваьгначух алух
Бен йиш яц къонаха
Халкъалахъ ала.

Гиллакхах, гуллакхах
Поьзна ю церан
Собаре къонахийн
Сий долу цлeраш.

Шен дегIан паччахъ ву,
Вац мехкан паччахъ,
Къонахчун сийлахъ цлe
Яккхаре кхаьчнарг.

Оьздачу дезаршца
Нахана вахахъ
Бен яккхац къонахчун
Сийлахъ цлe наха.

Даьгначу седарчийн
Серлонах кънэда
Къонахийн и цлeраш,
Керланаш лиэтош.

АБРЗУН ГИЛЛАКХ

Тур я шаьлта йийца эшац —
Кхин хир дац, кхин церан бешо:
Лестор яц кхин шаьлта, тур.
Алал, тIам тIехь, хьалха санна,
Топан моцха дуй-те тахна
Омра деш, ловхуйтуш дур?

Зама яц тур лесто ткьесах —
Шираллехь ду цуьнан бешо.
Кортош дохур дац цо кхин.
Кьорнах тера тахна а Існа
Бечу тIамехь молха денна,
Дегнаш гIиттош лелха и.

Цо шокъалийн юнаш етта,
Іожаллин ка дегнех детта,
Хьинэх я дагах йолий чекх.
Шокъалийн кьора тоьхна латта
Долу цхьамзанийн шач гIатто:
Кош чу бо тIом бечо некъ.

Шираллехь ю церан зама:
ТIом бац лестош тур я гIама.
ТIом бо, доккхий меттан тур.
Дегнийн лаам — тIеман аре.
МостагIчо, хьол чехка ларош,
БуйгIи хьинэ, дог ловцу гур.

Оццу тІамехь, тІемаш даржош,
ГІотту синхааман аьрзу
Мекаралла лаца схьа.
Цхьогалах и даг чу хьийза,
Юлу лаам шега ийзо,
Гонаш туьйсу, соций Іа.

Хьийза иблисал а чехка.
Хьан цІех юлий, до цІий кхехка,
БІарлагІанах хІуттий, дов.
Дешнийн бозбуанчаллех тешош,
Диканиг хуьлий, бутту аьшпаш.
Дашца детташ дагах ов.

Мекарлонан хІилла леца,
Аьрзу, тІемаш гулдой хецнари,
Ткьесах хьоду, хуьлий суй.
Текхарг санна, хІилла сетта,
ДІахецийта шех кьахетта,
Иблисаниг бууш дуй.

Аьрзун ижу аьрзух яккха
Луьу хІилла юкьадаккха:
Ижу йоккхий хьовсий вай?
Хьийзора-м ду цо шен хІилла —
Аьрзухь аьрзуниг ду гІиллакх,
Ижу лоцу гІиллакх дайн.

СЕРЛОНАН СИХАЛЛА

Ткъесал чехка хьоду дош,
Ткъесал чехка доду дош,
Стеган ойла, лаам хьош,
Бойнарг нисбеш я букъ бош.
Дуьненах чекхдолу чехка,
Серлонан сихалла хоьхкуш:
Дашца дов до,
Дашца чов, йо.
Дашца дерзадо вай дов.
Дов долийнарг ткъесал чехка,
Бларлаганах хьизчохь техкий,
Серлона а чехка вов.
Шайтла хилла хьиз чу хьийза,
Иблисал а чехка цо
Гаьржа стигал йоькьу сизаш,
Хлаваь доькьу сизаш хьо.
Дласакхочу цул а чехка —
Доккий дов, дов дерзадо:
Дош длахехка, дош схьахехка
Тлаккха наха доладо.
Тлаккха дешан царлахь хьийзаш,
Болабо том, тлеман кIур.
Тлаккха царлахь, це а сийсош,
Адам догу, хуьлуш хIур.
Иштта, ша шен дог а лалош,
Дашца, тамца лалаво
Кхуллуш волчо изза хьелаш
Шена, хьуна, вагош хьо.
Хьада, дош, дIа, чехка — схьа,

Хьада тохкуш даге некъаш:
Шаьш шайн дегна лалош Іа
Даше дашца деш берш текъарш.

БЕЦАН ТИР

Ботьранашкахь гІа-буц лестош,
Ирхнехъа айбелла мох:
КІайчу матто лаьмнаш цовстуш,
Раз а юьйлуш хьаьдда дохк.

Ломан бухь тІе хиъна седа
ДІабай, техкош лаьмнийн бухь.
Цхьаъа-м хеза йовхарш етташ,
Цу дахкарлахь деш «ухь-ухь».

Ломан буьххье хуьйшу седа
ДІабов ай ма елла дохк.
ХІора сарахь буха а кхета,
Дахкарлахь шех хуьлуш хьокх.

Айаелла дохк, кІур санна,
Ломан бохьах хьоккхуш мотт,
Айаелла, техкош хьаннаш,
КІайдеш шот, кІира, оршот.

Цуьнан эзар аса техкош,
Хьаннех цара хьоккхуш мотт,
Дахкаро шен некъаш тохку
Баххьашка ду шот...

оршот.

Кхо де кхочу тулгех тера,
Кху боьранах ггуьтту дохк.
Ггуьтту, клайлой, хьаннаш тлера,
Ггуьтту, етташ механ шок.

ДогІнаш тоьхна, тоьхна, тоьхна
Кхо де хьалха ггаьтти н.
Кхо дей-буьйсий дохьуш доьхнарг,
Іовраш хьаьвдда, дестош хиш.

ДогІнаш тийча, мох дІатийна,
Стиглахь ггаьтти Іаьржа кьнг:
Стиглахь дари даьржи сийна,
Ткьа лаьмнаш тІехь — баьццарниг.

Зезагаша тІетІа йоккху
Бецан дари лепо тир;
Дежийлашкахь бажа боккха
Баьржи гІогтуш стиглахь лир ¹.

Шаннаш дузуш хьелий лела,
ГІожмаш луьйзуш — бежаІуй.
И сурт хьаьнга дилладелла? —
Цул хаза сурт хир а дуй?

Ду н эзар шерийн Іалам,
И сурт ломахь дуьллург ду.
Оцу суьртан беллахь тІалам —
И сурт дуьллург хьо-хьуо ву!

¹ Садаржар (гІалгІ.).

ДАХАРАН АНАЙИСТ

Дахаран анайист ю сийна.
Сенлуш, сийна, йолу-уш гена,
Йолу гена хІора дийнахь,
ДІа тІехьохуш генна шена.

Анайисте гІаттош синтем,
Ойла яййой цо тІехьоху.
Стигал ма ю сийна, сийна
Йоьду и анайист тийна.

Моьтту, кхин цхьа аре яккхяхь,
Сийна стигал ма ю аре,
Анайистан йисте тІаккха
Кхочур, хедош сийна дарн.

ДАХАРАН ДОЙ

Маьлхан ойла
Хьнэ чу кхетий,
Денна дахар
Ирсо кхоллий,
Суо бер долуш
Санна хета,
Хета, жима
Ву-кх со! — олий.

Беран говро,
Қоч юсийна,

Бераллех со
Діа чекхваьккхи.
Дагахь йиси
Стигла сийна,
Тіех ційбелла
Малх а боккха...

Говран метта
Сара хохку
Денош диси
Тіехьахь генна.
Махо тулгеш
Санна лохкуш,
Дуьхьал хьаьвди
Денош денна.

Дахаран хІорд
Ловзабохуш,
Пхотьза тІекІел
Динчу цІенойл
Айлой тулгеш
Лакхайохуш,
КІайн тулгІенаш
Левзи денойн.

Цхьаьнна тІаьххье
Хьаьвдда денош,
Эмалк санна
Чехкадовлуш,
Ткъесан аса
Стиглахь Іенош,

Лийцира, ткъес
Туьйсуш, кьовлуш.

Қхолламан мох,
Шок а етташ,
Булура хІорд
Стиглабаха.
Ткъесан аса
Қхуссий метта,
Денош лийцира,
Хьо ваха!

ХІора де дин
Санна хоьхкуш,
Денош дити
Тпехьахь геннахь.
Махо тулгІеш
Санна лобхкуш,
Дуьхьал уьду
Қьобжа денош.

Маьлхан ойла
Хьиз чу кхетий,
Денна дахар
Ирсо кхолий,
Беррал хетарх,
Тахна-м хета:
— Қъанвелла-кх со,
Қъанлу-уш! — олий.

Берриге
Тлеховшу дой ду
Хоьхку болу
Дин а ас:
Сол а чехка
Шу цо довдош,
Хоьхкур ю вай,
Клентий, Іаса!

ХІАВААКЕМА

Лаьттана гонах мотт лаца
ХІоз хилла ткъесе-м ца дижна
Хіаваакема. КІайн аса
Яхъеш и дахделла-м тийжа.

Бацбо некъ, хьодий цо чехка:
Ойланна гІаьххье мел гена
Кхачаво, хІаваэхь техкий,
Аса кІайн чекхнохуш хенах.

Анайист, дей-буьйсий хедош,
Хьоду цкъа седарчий, буьйса,
ТІаккха малх тІемаш тІехь лиэтош,
Седарчех терра суй туьйсуш.

Хахкало чехка и малхал —
Заманца къийсалун кема! —
Хедайо тІемашца мархаш —
КІайчу дойн мархийн кІайн рема.

Баьцарчу тулгѣенех хеда
Басеш тѣхъ тов бецийн дареш.
Мархийн кѣайн тулгѣеш тѣелета
Баххъашна, и баххъаш дардеш.

Баххъех я мархех до хъекха,
Моттуьйту чехка шен тѣемаш.
Поттанаш юлуйттуш, дека
Хан яцъен, хан яхъен кема.

Кемано, батто до нека
Мархел а лакхахъ сов гена,
Асанах дах а лой, декій,
Ойла сан тѣхъоьху шена.

...Потту цхъа кема. Кхин дуссу,
Шок тухий, шийла мох дарбещ.
Хъан кема лардан хѣор буса
Вогѣу со, ойлано къарвой.

Кеманца некъ бацбен ойла,
Хан-замий яхйи ахъ суна! —
Иштта кхин къастар мо гойла! —
Стен бахби и некъ, йѣІ, хъуна?

Ойлано ойла тѣхъоьху,
Кхочур ю аьлладу хенахъ:
Со санна лаьттачо лѣху
ДоттагІа я езнарг шена.

Ойлано ойла тѣхъоьху —
Стиглахъ а, лаьттахъ а хеда, —

Кема схъа мел кхечи лъху, —
Некъ бацбарх, хан яхъеш хета...

Хъан кема доцург кхин кема,
Кхечанхъа, яц а еш зама,
Темаш дан бIеннашца Iема,
БIеннаш кхин тIемаш дан Iамош.

Лавттана гонах мотт лаца,
ХIоз хилла ткъесе-м ца дижна
Теман и кема: кIайн аса
Шех, кIуьрах яхъеш, и тийжа.

Тийжа и зударий тийжо,
Тийжа и я бераш делхо,
Дог декхна волчун дог Iийжо,
Адмашлахъ бомбанах лелха.

Ойлано ойланца къуьйсу
Чехкалла дIакхачо ткъесе —
Лавттана гонах го тийса,
Ях а еш, кIуьран кIайн кхесаш!

Хиллий-те, ойла ел, хъекъал,
ТIулгаш ширдолагца кхуьйсус,
Корта оьккхуьйтуш, хъаж декъа
ТIом бинчийн латта, хъал доькъуш?

Ойла ел, секхалад, чIунаш,
Тур, шаьлта, болатан гIама
Иттинчохъ хIиттинчу гунийн! —
Лавтто дIахуьйди и зама а!

Гайта каш, йийца цѣ йоцуш,
Баързнаш а шарделла лавтта,
Бѣшершкахъ адамаш тѣоьцу
Кешнаш гун я ца гун латта.

Чехка чу старал кхин чехка
Ца хеташ, хюь-молха тлаккха,
Адамаша, шаьш-шайн хьнэ кхехкош,
Долпйра сихбелла даккха.

Чунал а чехка хюь хьорсуш,
Хийла да дахарах ваьккхи
Хюььнаша, цѣ тосий морса,
Хѣваэхъ, дегнашкахъ — тлаккха.

Бер, жимниг, зуда я воккха —
Тахана-м, бакъдолуш, кхета:
Кѣа дийнчохъ — кѣа долу хюьккхул! —
Стаг вийнчохъ — стаг воь хюь кхетил

Ойлано ойла тѣхьоьху,
Дов даьлча вовших уьш хеда:
Тѣом безарг, хьо вац ас лобхург,
Лавттахъ я хѣваэхъ, кхета!

Ойлано ойла тѣхьоьху,
Кхочур ю аьллачу хенахъ:
Со санна лавттачо лобху
Доттагѣа я езнарг шена...

МАЪЛХАН ХІОЗ

Шера-шера арс,
Арахъ — бецан дари
Лаьтта, тулгеш етташ,
Тулгенийн тIам бетташ.
Хьоьжу со тIеваре
Баьцара и арс.

Басеш, лаьмнийн баххьаш
Хьоьжу ас хIун дохьу.
Хьоьжу, хьоьжу соьга,
Лайца кIомсарш кьегош,
КIомсарш юккьехь бага
Лаьцна малх а багош.

Мангал хьакха,
лестош,
Вер ву кхана ара.
Юькьа бецаш цоьстуш,
Йол хьокхур ю царак.

КIомсарш юккье бахна
Малх багара баккха,
Кхана, лома ваха,
Дагахь ву со тIаккха.

Маьлхан хIоз а керчош,
Тар а велла берах,
Со вехачу керта
ГIур ву лома тIера.

ЛАЙН ЧИМ

Іа тІедогІу, Іа дІадоду,
Іаьнера Іаьненга волуш,

Іане Іа ца кхачалуш.
Іа тІехдаьлча, Іа тІетеба,
Қъан а елла, юьхь сан хебарх,
Даг тІехь дисац тачанаш.

Ларвеш юьхьІаьржонах, вонах
Дог деттало кийрахь къона,
ТІеттІа къонлуш хетало,
Зама йоду, зама йогІу,
Іаьнера Іаьне вохуш,
Догга-м къона деттало.

Иzza ло ду, чимаш оьгуш,
Дато тирца аре тоьгуш,
ХІора шарахь дуьллуш дерг.
ХІора чим, кІайн полла санна,
Бужу лаьтта массо ханна,
Чимашна кІел хьуллаш берг.

Чимаш оьгуш чимо тоьгу
Дато тирца аре,

бегош,

Лайн аренаш къегаш.
Лайн чим, и кІайн полла санна,
Дог ду кийрахь массо ханна
Детталуш сан, дегадеш.

Дика мел дерг дийцарг хъуна,
Кхин цхьа полла хета суна
Бай тӀехь де́го зезаг кӀайн.
Махо хъвзош, цо ластийна,
И кӀайн полла,
мох діатнийча,
Сил а духха безначаин.

БЕТТАН БЕРГ

Луьста бода. Уьду седа,
 Стиглахь хїнтош алун тїай, —
 Тїехьа дуьтуш цїеран тай
 Баххьїйн кїомсарш лайца кьїеда:
 Бутт а кїайн бу, ло а кїайн.

Седарчийн цлен суйнаш летош
Баххыйн клайчу кломсарш тлехь,
Буьйсано, длауьдуш, етта,
Шен дашо берг етта беттан,
Лаьмнийн дато баххьаш тле.

Стиглахъ Гаържа бода хьовшуш,
Хьабжначуьнга, къежий, хьовжуш
Седарчийн бакъой¹ ю ежаш.

Баххъаш тIаккха, кIомсарш къегаш,
 Дулу бергах етта ка.
 Седарчий делахъ а дегош,
 Ялац царна а тоха ка.

1 Бокъый

Стигла хедош, хьоду, седа,
Стиглахь хІиттош алун тІай, —
ТІехьа дуьтуш цІеран тай;
Баххьийн ира кІомсарш кьїнеда:
Бутт а кІайн бу, ло а кІайн.

ТІеттІа кхачац вовшашна:
ТІех угІарна йиш а хаьлла,
ЖІаьла угІу, кетІа даьлла,
Баххьех тера кІомсарш кьєгош,
Седарчашна угІу, дегош,
УгІу жІаьла баттана.

МАНГАЛХО

Бека мангал, бецаш эгош,
Доккху басахь керла кес.
Тхин тІадамаш чохь маьлхаш дегош —
Южу зезаган кІайн пес.

Зезагийн кІайн, сийна кедаш
Кесе дуьйшу, дассош тхи,
Мангалан дитт кьагош хиэда
Маьлхан цІарца догу хи.

Аьлха, мангалан аз ийдеш,
Доккхуш санна цуьнан са,
Болатан аз стигла кхийдош,
Уьду дитта тІехь дІаса.

Мангал шерша, дохкуш кесаш,
Кесех цо тулгѣнаш йо.
Мангал тоь цкъа, мангал терса,
Аьлхано дитт тийжадо.

Тийжа мангал, тулгѣш сеттош,
Кесаш оьгу, тулгѣш йой,
Мангало шен ткъесаш детташ,
Ткъесаш детта бацо, хьой...

ЛААМ

Со велча зувкараш
Ма дайта нахе.
Со велча сагѣанаш
Суна ма даха.
Яздархо вацара,
Вара ма баха.

Со велча дѣаволла
Ара ма вала.
Вон, дикий цхъа а дош
Сох аш ма ала.

Чохь, арахь, коша тѣхь
Къорѣа ма деша:
Нах а ма хѣттабе
Коша тѣхь теше,

«Дѣка стаг вара и» —
Со велча бохуш:

Бѣаьрг серла ма баха,
Синош а дохуш.

Со вина сан нана
Хир яц со волла:
И йоцург со коше
Кховдо ма вола.

Сол хьалха да вахна:
Кийрахь цѣ яьлла,
И воцург, кхелхича,
Соб ву ма ала.

Ма делха, зударий,
Кийрахь цѣ яьлла
Моттуьйтуш, кадамехь
Шийла мохь аьлла.

Оьшуш дац — сан кертахь
Ма гулде адам:
Вовшашка ма бе сох
Со велча кадам.

Ма вола цхьа а стаг
Гечдойла ала —
Гечдойла бахарах,
Гечдийр дац дала.

Дийначун, веллачун
Массеран дакъа
Латта шех хилар ду
Шелделча дакъа.

Дезаршца лаамаш
Бихкина лелла
Вехаш со, гийлаче
Ца лайта гисло.

Уьш аш ца дихкина,
Деш цхьацца кьола:
Цундела дIаволла
Цхьа а ма вола.

Со велча зуькараш
Ма дайта нахе.
Со велча сагIанаш
Суна ма даха:

Валале ца динарг,
Хьаьвзаш тIехкаде,
Со велча дезарех
Кхочуш аш ма де:

Дезарийн дуьне ду,
Дезарийн латта,
Буха хьош, са кхуллий,
Адамаш гIаттош.

Дечган гIан меттан а,
Я бецан меттан
Бакьо ю мотт бийца
Со велча, кхетта.

Лаам бу сан: докѣх
Хіур хиллалц лаьттахь
Коша тѣхь баьццара
Бецан мотт латтар.

ДАЬГНА СИЗАШ

Іаьржа буьйса, сирла буьйса,
Седарчаша кѣарзйо хьо.
Заманан сиз хьоькхуш кхуьйсу
Седа, стиглахь раз сиз хьош.

Стигал этіош, хьоду седа,
Дашо тех сиз дах а дой.
Можа сизаш ткѣесах хеда,
Седа баьгна некъ а бой.

Седарчаша стигал кѣагош,
Суйннал, буйннал догу уьш.
Догу дашо алу ягош,
Суйннал дерш довш гуш ца гуш.

Бух я доза допчу арахь
Седарчаша некъаш до.
Чатакхийна Тача цара
Стигал йоькѣий, кѣагош, хьо.

Іаьржа буьйса, сирла буьйса,
Ойла кѣагош серлоно,
Кіеж а туьйсуш, суйнаш туьйсуш,
Серло Іенош тачано.

Стигал, и хъан бода лалош,
Седарчаша нскъ бо шайн.
Хіора седа — дашон алу,
Седа можа суй бу байн.

Стигал хедош стигал яра,
Сирла сизаш хъекха шайн!
Седарчий, шун дашо арахъ
Хъаьдда ойла тІепаз яйн.

Гуш седарчийн суйнаш, алу
Кийра ирсах буьзна сан.
Ткъа сан ойла серлаяьлла,
Богуш біаьргаш серло ган.

Иштта цхъаверг, серло Існош,
Седа санна, вайца Іа.
Стигал хедо сиз хьош генна,
Вайх, шех вогий, воьду дІа.

Ткъа кхин волчо хьнэчу бода
Юххе веъча хІоттабо:
Дашца біаьрсех воккхий, воьду, —
Дагна ницкъ бо, хьнэ гатбо.

Стигал, и хъан бода лалош,
Седарчаша некъ бо шайн,
Хъан седарчийн сирла алу
Хьнэ чохъ, даг чохъ леташ яйн.

ДАШО ТКЪЕС

Арахъ бода зарз а белла,
Лаьмнаш тӀехъа лечкъи де.
Буйса яьржи, дийнал тоьлла.
Дерз ду детташ кораш тӀе.

Детталахъ, дерз, бӀаьргех коран,
Бекош тӀадмийн хӀора мерз.
Ӏабае хъайх аре дӀора,
ДогӀа хилий, чехка дерз.

Ӏабае хъагъелла аре,
ХӀора тӀадам цигга хьош.
Чехка хъарса — хьо тӀедаре
Хьовжу аре, оьшуш хьо.

Дерз, тулгӀенаш етташ хъарса,
Ӏаьржа мархаш кховхьуш дӀа.
Сихло, дерз, хӀай, дала марса, —
Хьов сатуьйсусуш ялта Ӏа.

Стигла къекъош, ткъесаш ловзу.
Царна тӀаьххье хьорсу дерз.
Дерз, кӀен аре йолчу хьовза,
Булус дерзан беа мерз.

Махо ловхку мархаш Ӏаьржа:
Бода этӀош дахло ткъес.
Анайисте и ткъес даьржа,
Дерз-эшаран сох веш теш.

Каде хьовза, дерз, бохъ бугӀуш,
Гола тухуш богӀа бохъ.

Шера аре махехь угу —
Мархаш кхочу бохьуш мохь.

Йовда, мархаш, таржъе стигла,
Шайца длахьуш чехка дерз, —
Стигла ма ю дахь цигахь
Дешех тарлуш детта ткъес.

СИЙНА ШИ БОС

Са а тесна, стигал кайлуш
Стиглахь даьржи сийна дари.
Глаьтти, лаьмнаш тѣра айлуш,
Малх а, сенъеш басойн ареш:
Зезагаш, стигал ю сийна —
И ши бос тѣх цхьаьнаййна.

Сийна ши бос тѣттѣа букъбеш,
Малхо детта можа чунаш.
Лаьмнийн баххьийн кѣомсарш юккъе,
Чунаш детта стиглах, гунех.
Хѣора дийнахь чунаш детта,
Басахь сийна цѣраш летош.

Сийна басеш, стигал хьаста
Кхетта малх бов, сарралц богий.
Малхо летон цѣраш бѣаьста,
Йов, малх санна, гурралц йогий:
Де дов, сарралц малх а кхетий,
Сийна зезаг, гурралц лиэтий.

Хѣора бѣаьста, сенлой сийна,
Стигал гѣоттту, зезаг — лаьттах.

Стигал, басеш цхъаьнайина,
Тетта сенлуш, гурралц лавтта,
Адамийн дахарх къанлуш къена,
Юха къонлуш, довлуш хене.

Югий, длайов басахь цлеш.
Хлора шарахь цлеш лета.
Ткъа блавсте цхъаь цхъаннах тера
Шо мел дели суна хетац.
Къоначунна оцу хенахь
Хета тарло, со-м ву късна.

Лома тлеш лам тлеш керча
Малх, сенъелла сийна стигал.
Лавмнех хъаьрчий, малхах керча,
Сийна ойла, малхо югий.
Седан тлеш юха кхета
Сарахь ойла, седа леташ.

Стиглахь можа суйнаш даржон
Седарчийн серлонан аса
Серлонал а чехка яьржий,
Ойланаша кхуйсу дласа.
Цигахь суйнийн члагарш хьийзош,
Блаврса дласа до цо хьийса.

Са а тесна стигал клайлуш,
Стиглахь, басахь сийна дари
Даржадо цо. Малхах айло,
Зезагашца сенйо аре.
Сан дахаран гуьйре хьовстуш,
Лестадо цо зезаг, леста.

ЛАЪТТАН БІАЪРГАШ

Да!ам санна хъаьдда латта,
Ломан корта айбина,
Г!атта ма-ллу біаьргаш г!аттош, —
Ши а ши біаьрг шовданан.

Нег!арийн чохь санна яьлла
Шовданашна гонах буц.
Х!ора біаьргахь, хьнэ т!е баллал,
Йо!-біаьрг санна керча бутт.

Іуьйкъангахьа леста буьйса:
Шовдан чохь юха а атто,
З!аьнарийн к!айн суйнаш туьйсуш,
Беттан йо!-біаьрг керчабо.

Аьрзун когах терра, нажо,
Ма!арш ¹ санна орамаш,
Нийса йо!-біаьрга чу хъажон,
Біаьргех тесна. Лаьтта наж.

Мархийн Іаьржа т!емаш лестош,
Ломан хъе — т!е ткъесан з!ок
Т!ера етта. біаьргаш къестош:
Т!ехь ши наж — аьрзун ши ког.

Да!ам санна хъаьдда латта,
Баккха санна ши ког бух,
Ломан коьртехь мох-дарц г!аттош,
Айбеш, та!ош ломан бух.

¹ Міараш.

Техка сахуълунга буьйса:
Стиглахь бода белла бай;
Шовданах чу мархаш туьйсу —
Блаьргахь йол-блаьрг белла кIайн.

Аьрзун когах терра, нажо,
МаIарш санна орамаш
Нийсса йол-блаьрга чу хьажош,
Блаьргах тесна. Лаьтта наж.

Луьйре. ДаIам санна латта,
Блаьрзе корта айбнна,
Ломан коьртехь мох-дарц гIаттош,
Лаамо шен дадийна...

Шовдана хIор блаьрга хьоькху
Баьццара шен мотт хьоьхко.
Баьццарчу цу матто хьоьхкан
Блаьргийн лазар-м дайн ца до.

БЕРИЙН ДЕГНАШ

ГIоза даха хIора хьоза,
Луьйренца га гIаттош, дека.
Жима зингат даха гIоза,
ДIай-схьай хьийзаш, дан шен некъаш.

ГIоза баха накхармоза,
Полла санна зезаг къестон.
ГIоза баха полла, гIоза,
Зезагаш тIехь тIемаш лестон.

Адам даха ара, аха,
ГIоза даха кегийн бераш.

Кху дуьненчохь болчу наха
Масал эца-кх дегнех церан.

ХІоранниг а яхлуш зама,
ТІамах ойла хьнэх дІаяккха,
Заза санна даха Іама
Ларадолда адам тІаккха.

ГІоза даха адам, гІоза,
Зингат, полла, накхармоза.
ГІоза даха хІора хьоза,
Гаьн тІера, тІам тоьхна, гІатта.
Ткъа машарехь даха латта.

Іа я бІаьсте, аьхке, гуьйре
Кхача-кх машар бохьуш хьаста.
ХІора Іуьйре, хІора суьйре
Маьлхан цІарлахь йогуш къаста-кхІ

Адам, хьайна орцахдала —
Дуьне тІамах паргІатдаккха:
Там бу дуьне тІамо лало —
ТІаьхьа хир ду, тІаьхьа тІаккха.

Цхьаболчеран хьиэнаш кхехка
Даго дуьне тІеман цІергахь:
Ракетийн вай стиглахь техка,
ЖІарех тарлуш, хецна тІемаш.

Чов-чардо ца хуьлу тІом бу
Кечбеш хІордал дехьахь цара —
Іожалла-м и тІеман стом бу
Массарна а тІеман арахь.

Ша-ша лийр вац аьлла хета
Хьал а, герз а долчу царна.
Цунах тлеман це ца кхета, —
Къесто хаац тлеман царна.

Глоза даха адам, глоза,
Зингат, полла, накхармоза...
Глоза даха хлора хьоза,
Гаьн тлера, там тоьхна глатта.
Глоза даха дуьне, латта.

Глоза даха, ара, аха.
Глоза даха кегийн бераш.
Лайтта тлехь вайн болчу наха
Масал эца-кх дегнех церан.

МОТТИЙ, КОРТИЙ

— Муха ду хьан гуллакх? — аьлла,
Матте цхьамма-м хаьттина.
Жоп луш цунна, мотт лен баьлла,
Мотт лен баьлла, гайттина:
— Мотт бу клада маттана,
Мочхалш тлера — юргла клада,
Мочхалш — гайба коьртана,
Ткъа го тесна и клайн кьнеда
Цергаш йоьгина кертана.
Дуург, мерг а ду сов мерза...
— Ткъа хьан гуллакх?

Дийцал, корта,

Муха ду хъан гІуллакх?..

— Дера

ГІуллакх, мел со тодан гІортарх,

Толуш ма дац долуш долчул:

ХІиттабо со матто холчу...

Аьхка малхехь ловшшехь гІело,

Іай — и Іаьнан шийла шело, —

Моттий, деггІий кхаба гІерташ,

Ас тоькхуш ду церан дерташ.

Иштта гІело, иштта шело

Уьш кхабарна аса ловшшехь,

Мотт сан, партал Іуьллург меттахь,

Іе ца белла цергийн кертахь,

Шегахь доцург дуьйцуш, саттахь, —

И сацо ца хуьчу коьртах

Наха, дохий, хьокхий детта.

ДЕНОЙН АМАЛШ

Дахаран вайн

Маьлхан денош

Доьлху, вайна

Серло Іенош.

Доккхадедеш

Беркат-латта,

Ирсан денош

Дагахь лавтта.

Доьлху денош,

Говрийн амалш

Оьций доьлху.
Йоьду зама.

Вон говр санна,
Доьду цхьацца,
Ког а боккхуш
Цхьацца, цхьацца.

Ирах кхуьпсу
Чабол санна,
И де денойх
Дахлац хьанна?

Кхечу дийно
Шен йорт етта,
Бен я башха
И ца хеташ.

Дийнах цхьадерг
Дуьйлу хелха,
Хенан хIазарх
ДIа чекхлелхаш.

БIаьргаш чохь хьан
Бода баржош,
Кхидерг хьоду
Аре Iаржъеш.

Там беш кхечо,
ДегI а сеттош,
Хедош гечо
ЙоргIа етта.

Кхин дой-денош,
Дог хъан глаттош,
Доблху етташ
ЖиргIа лаьттан.

Дахаран
Иист йоцчу арах
ХIораммо
Чекхвоху цара.

Чабол ярах,
ЖиргIа еттарх,
ХIора де а
Хьоме хета.

Чабол еш
я дохуш чехка,
Зама, денойн
Дой ахь хехка!

Кхолламо
Кховдийна дакъа! —
И дой совца
Йиш яц цкъа а.

Денош совца
Йиш яц янне! —
Говрах, динах
Йола, кхане!

Адамаш, акхарой, олхазарш кхайкхина,
Паччахьо дуьненахь хазаниг я аьлла шена.
Паччахьан и омра ма даьлла кхайкхийна,
Гьаьттина тIома кьинг дIахьаьдда боху шен бена.

Чантал шен схьаэцна, ерг тIе чо балаза,
Ядийна, йиллина кьийго и паччахьана хьалха:
— Кхул хаза хIума яц! Ца йолу-кх алаза!
Паччахьо: «Бакълов хьо! Жоп деа массарчул хьалха...»

Хьан кхеле йохку ас стихаш сайн, дешархо! —
Чо баьллий, балазий кьийган сайн чанталш! —
Стихашна чохь са дуй хьожуш, уьш ешалахь.
СадоьIуш уьш елахь, ма елахь хамталлаш.

МАЪЛХАН ПОЭМА

(Хъалхара дакъа)

Харш кIаргдеш, хих йоьду зама:
Тур санна дахделла ахка.
Кхин ахка — сеттина гIама —
Деттало бердах берд ахка.

Хьекъалан харш кIаргден гIама
Йоьду хих, берд я харш чахчош.
Туьран дитт сеттина зама
Iай ша беш, кхетамсхь яхчош.

Туьран дитт орамех детташ,
Ахканца оьгIазе зама
Йоьду, и тур санна сеттий,
Сеттош шен заманан гIама.

Йоьду, тур орамех детташ,
Бецан тур дахчаден зама,
Баьццара генаш а сеттош,
Моьттуш тур ду ша я — гIама.

Стиглахь богу седа санна,
БIаьста, аьхка, гурахь гой,

Лаьттахь зезаг догу ханна,
Догу пхи га даржадой.

Стигал кьагош можа седа,
Сиз шен хадош, хьодий бов.
Хіора бляста зезаг лизта,
Іа тІекхаччалц детташ ов.

Малх бу можа. Цул а можа
Зезаг долу, кхолуш бай.
Малх тІехьаьжча, малхе хьожу,
Малхах, шех цецдохуш вай.

Хіора денна, хіора денна
Малхо детта цІеран ов,
Денна гІаттош зезаг, генна
Малхбузехьа боьднй, бовш.

Хьовза, хьовза, хьовза, латта,
Ас ца бахарх, хьнйзар ду,
Хіора бляста зезаг гІаттош,
Лайн чимашца цІнйзар ду.

Хьнйзар ду, хІай, сой, шуй даха:
Лайн бурош цо цІнйзор ду.
Зезагаш лаьттах схьадаха
Малхо зІаьнарш хьнйзор ю.

Чухчахьера чехка йохуш,
Чехка йобду, зама, хьо!
Малхах цІен, кІайн зезаг дохуш,
Лаьтто хишца амал хьо.

Чехка`чабол, йорґа оьций
Зама динах хахкало,
Дошлойн тлемаш длай-схьай ховций,
Бецаш, хьаннаш тахкайой.

Дуьне кьагош, малх схьакхета.
Малх схьакхета, малх длабов.
Латта хьийзарх, латташ хета.
Малхой, латтой детта ов.

Малхой, латтой эвнаш детта,
Зезаг кхиош детта ов.
Дахаран малх хьиз чохь кхета,
Зама йовдуш и малх бов.

Зама йовду, зама йоглу.
Блаьста, аьхка, гурахь, лай,
Зезагех, лайн чимех йогуш,
Зама латта юссу яйн.

Зама йовду, зама йоглу, —
Зезагашца клайбо бай.
Дегнаш санна зама йогу,
Блаьстий, лай деш дуьне клай.

Клайн кIур хьийзош, хьийза латта, —
Хьийзош стоьмийн зазан кIур!
Дечгаш тIера гIаттош, гIаттош
Царех летта хенакIур.

Сацор дуй-те латтан хьийзар,
Кху латтах схьаваьллачо?

Латта хьийза, вай а хьийзош,
ГІа-буц кхнош, зезаг хьош.

Зезаг санна догу дегнаш,
ЦІен я кІайн, я можа гуш,
ГІаттош лаьтта хьалха эгнарш,
Кхуьучаьрга дахар луш.

Генаш тІехь, дегІ дІасакхуьйсун,
Детташ кегий тІемаш дайн,
Жима хьоза, дІайовш буьйса,
Жима седа санна, дай.

Кхин а, кхин а. Кхин цхьа хьоза
Хьаьвзи беша тосуш са:
Малх, хьан дахаран дац-кха доза! —
ХІай, Іаламан, адаман са!

Хьавззний хьаьвза малх я латта,
Зезаг, гІа-буц гІаттадо:
Кху вайн лаьттах малхо атта
Іалам, адам атта до.

МАЬЛХАН ТУР (ШозлагІа дакЪа)

Лаьмнашка ла а ца делла,
ГІовгІанца боккха берд эккхаш,
Моьттура, берд бекЪабелла,
Моьттура, хьинэ тІе базбелла, —
Моьттура, лаьмнаш тІетекха.

Аьллера: «Хьан да дIаваьлла!...»
Стигланан бос бара сийна...
Цу дийнахь билгаладаьлларг:
Iаржделла де делкъе даьлча,
Iаьржа малх богура дийнахь.

Малх бара де, дуьне, Iалам,
Стигла а, латта а Iалаш.
Баттара яьлла и алу
Мажьелла асанаш кхала
Йогура хьинэга ца лалуш.

Бохура малхо: са эцна
Iожалло! — вохий ма хьийза.
Хьайн ден тур, кIант, ахь дIаэца,
Хьайн деган батта чу хеца,
Хьайн дагчу хьовзаде, хьийзош.

Нагахь хьан дог лелха далахь,
Ла цалуш маьлхан тур-алу,
Кхаьчна хьоь ден тур: ботт кхала!
Даг чохь и хьийзада вала,
Лалабе деган ботт, лала.

Со малх бу! — Сайн бер со дуьйш бац —
Дахарх стаг Iаббалц ас вуьту...
Iаламмий, адам со зуьйш бу...
ЮьхьIаьржа хIотто со луьйш бу:
«Хьан цIарлахь тIедарчий хIуьтту...»

Маьлхан тур детташ ца лелла
Да, де-дай, церан де-дай а.

Лаьттана хьошалла лелош,
Воьлхуш верг, гӀо лоций, велош,
Лелла уьш, сан сий ца даьа.

...Вовшашна со-тур ца детта,
Адмаша цкъа мацах акха
Долнийра лаьттах кадетта,
Аьчгана баккъаш а сеттош,
Далла луйш, лаьттах тур даккха.

Со малх бу дуьне а лало
Ницкъ болуш. Амма ас, малхо,
Хууш со шуьга ца лалой,
Хин хьесий бацаца кхала
Сайн зӀаьнарш ло, йохий цхьалха.

Іаьржачу есаллин арахь
Кхоллалуш алух цӀе тесна,
Со кхоллабелла — малх — цӀарах.
ХӀетахь сол тӀех каде ларош,
Шун латта, цӀеран тӀам хецна,

Дуьйлуро, готуйсуш, хелха.
ГӀабалин тӀам санна тӀемаш
Алух а дусийна, лелхаш.
Бохь боьгӀча, со — малх а лелхош,
Шега а хӀоттийна къемат!

ХӀинца а даьгна ца даьлла
Шен цӀергахь догу шун латта.
Ас хьастахь, гӀа-буц а гӀаттош,

Дахаран гIаролехь лаятта
И, ягош деган цIен алу.

Къамел деш хезира суна
Цуьнга ас ладугIуш хьалхуо
ГIементтахIоьттинчу малхо.
Ткъа цунах вай ца йо шалхо —
Ма-дарра довзуьйту шуна.

Вала а, виса а дац атта:
Ший хIутту холча цхьатерра.
Тахна, и маьлхан дош лерехь,
Гергарчу стеган кхин лар а
Кешнашкахь сеци, барз гIаттош.
Мел вахарх, кхин гур вац нза.

Суначул башха со — цунна.
Детталун дог, хIун дер хьуна?
Дедда де, малх Iаржбеш суна:
Кхолламо куьг кховдий кьиза.

Велла ма вала со, велла:
ДоттагIчун Iожалло Iадий.
Тур тоьхна духа а дог хадий.
Шалхавохуьйтуш, сох Iад дин.
— Тур тоха, малх, деган цIела!

«...Нагахь хьан дог лелха далахь,
Ла ца луш маьлхан тур-алу,
Кхаьчна хьоь ден тур: ботт кхала!
Даг чу и хьийзада вала,
Лалабе деган ботт, лала, —

Бохура малхо, — Са эчна
Іожалло! — вохий ма хьийза.
Хьайн ден тур, кІант, ахь дІазца,
Хьайн деган батта чу хеца,
Хьайн даг чу хьовзаде, хьийзош.

Со малх бу! — Сайн бер со дуьйш бац —
Дахарх стаг Іаббалц ас вуьту...
Іаламмий, адам со зуьйш бу...
ЮьхьІаьржахІотто со луьйш бу:
«Хьан цІарлахь тІедарчий хІуьтту...»

Маьлхан тур детташ ца лелла
Да, де-дай, церан де-дай а.
Лаьттана хьошалла лелош,
Воьлхуш верг, гІо лоций, велош,
Лелла уьш, сан сий ца даьа...»

Шелделла доттагІчун дакъа...
КІуьралахь алун цІе сийсош,
ЗІаьнарийн метта кІур туьйсу
Малхо. Малх богу, хІоз хьийзош,
Дахаран де новкъа даккха...

Хьийза малх, хьийза малх, хьийза,
Лаьттана гонах мотт лаца.
Лаьтто шен кешнех йо аса,
Вар, веран ян ца еш кхачо.
Тийжа малх, адмийн дог тийжош.

ЦІеран цІен асанаш керчош,
ДІаьндаргал чехка малх хьийза;

Цхъаннан са долу, нах тийжош;
Дуьнен тӀе волу ша хьийзо —
Дахарах южалла хьерчо.

Тийжа малх, тийжа малх, тийжа;
Мотт лаьцна лаьттана гонах,
Диканиг дӀахуттуш вонах, —
Дей-буьйсний ха тоьхнарш хонах! —
Лаьтта тӀе саццаза хьийсош.

Гаьржа бос кӀайчуьнца кхолуш,
Дей-буьйсний, шераш, ткъа зама
ДӀакерча дойуш гӀад-амал,
Къурдаш дан садетта Ӏамош:
Дей-буьйсний кьовсаме долу.

Анайист йоццучу, генна
Керча малх цӀий а еш суьйре:
Дахаре безаман уьйр ю
Дахарца тӀекхочу Ӏуьйре.
И кхочу, и кхочу денна...

Де хуьйцуш, буьйса дӀакерча,
Лаьтта тӀехь еш кешнийн аса,
Ма-хуьллу и шорьеш дӀаса! —
Буьйса ю дийнал а маса! —
Лаьттах вайн южалла хьерча...

Лаьттах вайн южалла хьерча...
Са доккху. Са кхуллу. Дахар
Малхо дӀа чекхдоху нахах...

Са доккху, вита со бахарх,
Еш дийнан, буьйсана ларча...

Дог Іаьржа цхьа а вац кхуллуш:
Бераца маьлхан цле йогІу
Дуьнен чу, кхачанца йогуш.
ХІораннан гІиллакх цо огу —
Дог Іаьржа верг а дІавуллу...

Малх хьийза. Хьийза вайн дуьне.
Ца хьийза и ший а деса:
Хих, малхах, лаьтта а хьесий
Дохуш, до адамаш-хьеший! —
Ткьа цара до вовший уьне...

Лаьтта тІе веьнехь а ханна,
Хайна замана гур,
Стаг вуьйлу лаьхьанан чкьурах,
Лаьхьанах сетта и, гІура
ХІиттаеш лаьхьаниг лаьхьанна.

Адамаша до вовший уьне...
Дог Іаьржа цхьа а вац кхуллуш,
Дог Іаьржа-м вуллу дІавуллуш —
ГІертарна Іарждан ма-хуьллу.
Хьийза малх, хьийза вайн дуьне...

Бодано бодане гІиллакх,
Буьйсано ойланаш Іаьржа
Кортошка, лаьтта тІе яржош,
Малхо шен зІаьнарш тІе хьарссалц,
Деш, леш, хІай адам, хьо хилла-кх!

Малхо цѣ — зѣаьнарийн хѣсѣй,
Малхо цѣ — кхачанан алу,
Са кхолла догѣмашкахъ лалош,
Са оьцуш лалуш, ца лалуш,
Зама хѣай, юьсу хѣо эсехъ.

Маьлхан а, лаьттан, хин хѣсех
Адамна луш сирла бѣаьргаш,
Зама, хѣо йогѣу де Іарждеш,
Дегѣ кхуллуш, ткѣа и дегѣ кѣаждеш,
Дѣайоьду, юьсу хѣо и эсехъ.

Мохтилехъ тилла мох санна
Тоь дахар. Цуьнан дарц хѣийза:
Тулгѣенаш тѣетташ кѣиза,
Лайн кѣуьрца шелонах цѣийза, —
Цхѣаь хѣоьсту, кадетта цхѣаннах.

Дахарах чекхѣюьйлу зама:
Мукѣам бо, узарш до, белхарш;
Ловзаршкахъ кѣеж туьйсу хелхарш;
Хестабо, емалбо, кхелха,
Кхалхале кегийнаш Іамош.

Дахарах чекхѣюьйлу зама:
Лазарш до, чевнаш йо, гѣело;
Некѣ боьхкуш, зѣар дуьллий, кѣело;
Дерриге лаьтто дѣа кѣел хѣо;
Ткѣа даха Іемаш дац-кх Іаморх.

Дахарах чекхѣюьйлу зама:
Кхетамехъ ду нѣсийн лазарш.

Иэсашкахь ду маьлхан хІазарш.
Чот йоцчу хьехарийн хазарш,
Адамийн тем боцу Іамор.

Заманах чекхдуьйлу дахар —
Маьлхан, хин, лаьттан а хьесий —
Кхетаман синпхенийн и эсаш —
Хьекъалан бІешершка ткъесаш! —
Ца соцу, «саца!» вай бахарх.

Дахарах зама йо малхо.
Де кхуллу, шо кхуллу, бІешерш —
Белхарш я бІешерийн эшарш!
МогІнашкахь уьш цхьаьнаэшшара
Реманах, къехкаш, дІахьаьлха.

Хьийзарехь мотт лобцу лаьтто.
Малхо шен кІайелла алу,
Ца кхоош, йолайо лало,
Адаман багах дош ала,
Кху лаьттах адамаш гІатто.

Хьийза малх, хьийза малх, хьийза.
Де кхуллу, шо кхуллу, бІешерш.
Кхуллу я тийжарш, я белхарш,
КІеж туьйсу хелхарш я эшарш, —
Адамашкахь боьлу малх, тийжа.

Малхалахь Іуьйренах йогу
Езачун алун цІен беснеш
Ягац кхин — бІаьрга кІац тесна:

Южалло и йоІ дІаэцна.
Цунна дин кашо шен ога.

Суна кхин ца ган и яха,
Кхоьллинарг хин, маьлхан хьесех;
Малх богу шен цІеран кхесехь.
Зама дІа чутили нэсе,
Кхетаман нэсехь ша яхъян.

Стигла а, малх а Іаржбелла:
Тур тоьхна, тоьхна дог хадий.
Малх Іаржлуш, вуха а со Іадий.
Саттийна, сан дегІах Іад дин:
— Малх, тоха тур деган цІела!

Ваьккхи ахь дех, вешех, йоьІах:
— Туртоха, малх, деган цІела! —
Да кхелхи — вела ца вела,
ДоттагІа — юххехь ца лела!
— Маьлх-Аьзни, хьуна дер-кх доІа!..

Куьйгаш дІакховдийна стигла,
Кхоь доІа цхьаьний деш. оха
Южаллин новкъа тхо дохуш.
Веаннах висинчо боху:
— Нийса кхел, Дела, ехьа цигахь.

Адамийн багах схьаделла,
Малхаца кховдийна хьекъал
Веаммо ца динехь декъал —
Дахарна иза ца декънехь —
Веанне ахь геч ма делахь!

Веанне ахь геч ма делахь,
Лабтта тIе тхо девлlexь девнна!
Дов дохуш тхо лелlexь денна,
Доладан нах дацахь цIенна,
Веанне ахь геч ма делахь!

Веанне ахь геч ма делахь,
Уьйр-бесам бохийнехь нехан,
ГIиртинехь ца оьшург хьеха.
Дог реза доцург схьадехнехь,
Веанне ахь геч ма делахь!

Веанне ахь геч ма делахь,
ГIиртинехь декъа тхайн доцург,
Я декънехь, декъча ца кхочург.
Дийцинехь тхайн гIуллакх доцург,
Веанне ахь геч ма делахь!

КъинтIера суна ма вала,
Да, ваша, йоI, хилларш, — латта! —
Ас шунчух ца тардахь лахьта,
Леш со лахь хIумма шул атта, —
Лабтта тIехь дитахь дош ала.

Къинхетам ма беллахь, латта,
Ахь а, малх, дахаран алу!
Шу соьга лалуш, ца лалуш,
Дахаран зIе сайца ялош,
ГIаролехь шуна ца латтахь!..

Ведана. 1988-чу шеран август.

Ведана. 1989-чу шеран май.

БАРХІМОГІАНАШ

* * *

Мацца а сох а хир сацкър я латта.
Кхабанаш ечара ер сох а кхаба,
И сацкър хіун сацкър бу ойла глаттош,
Го хьйзош, куьг хьоккхуш, сирла блаьрг лабош.

Тахханехь кхаба со ю моттаделла, —
Хьекъалал дешнийн глар сов йоккху, пекър! —
Дош ала ца вуьтуш, каде сихвелла,
Герта хьо чудотта дан доцу хьекъал.

* * *

Хіай, накъост, собарде, сацийта жимма! —
Дешнийн барз бутту ахь хьекъалан хьаьттахь,
Лавттах, хьайх ца кхеташ, лен ваьлла шиннах, —
Ца кхеташ айбелла гу тийна латтарх:

Серлонах серло луш, кхоьллинарш малхо —
Адамаш хи санна длахуду лавтто.
Дахаран деношца шераш длахаььлхи.
Хьекъалан хьаьттахь шайх лавттан гу глаттош.

* * *

Довхачу деношкахь юьртарчу наха,
Пайда шех ца оьцуш, тесначу аймех
Я уьшалх тарло хьо, цхьаволчун дахар,
Пхьидашна нека дан Iам хуьлий тайна.

Чехкачу хих хьодий хин цинцаш кхуьйсус.
ШедагIчул дуткъаделла апари дахдой,
Ткъа кхечо нахана дацдо дей-буьйсий.
Шедаган мукъамах хаздой шен дахар.

* * *

«Сиха дахана хи хIордах ца кхетта» —
Диллина кицанехь олу вайнаха.
Корта къежбаллалц со цунах ца кхетта,
Бевзаш ца хиларна доттагIий, дахар:

Шовданаш басойх схьадовлу я бердех,
ХIордаш тIе доьлху уьш, хуьлий шайх ахка, —
ДоттагIийн цхьа харш ду — шовданчех тера.
Беха бац догIанийн Iоврийн некъ аьхка.

* * *

Буттий и кхор кхузахь лаьтта.
Кхор леда, кхозадой генаш.
Це тухий, кхура кIел, лаьтта
Кхуссу кхор. Кхуссу дIо гена.

Иштта ду цхъаволчун дахар —
И стаг, я стом а хъашт боцуш —
Це тухуш, ца тухуш наха:
Муьста я мерза чам боцуш.

* * * *

Яцъелла, сих а луш, буйьса хьо беттан.
Бодано злаьнарш хъан, бутт, хих длахуду.
Сатосуш клайлуш бу бутт сарахь кхеттарг:
Йолий, ас безам тхайн хи санна хулу.

Сатесна. Чекхъелн сихъелла буйьса,
Безамна тлебоьду боца некъ санна;
Де дахлуш, буйьсане дийнахь сатуьйсу;
Буйьсанаш-м' яцлуш ю хлора буйьсанна...

* * *

Галваьлла: хьо хи ду, со глум ю моттарх,
Гамаро хи худий хиъна хьо тахна:
Хи санна хъайн «хъекъал» худийта гюртарх,
Хи санна хъайн хоршах гур ду и дахна.

Сох ков тарделла хьо, диллинчу кевнах
Бер санна чекхвнйла глерта, дласлелаш.
Сацийча — кхохкавой, кхехкалой — девне
Волу хьо, сан дахар хъайн ков тарделла.

ДегІ даго шийла де довхачо хоърцуш,
 Каде ду дахар вайн, де-дийне хъаьдда.
 Денош а хеда вайх, вайн амалш морцуш,
 Календарь йитинчу агІонех хъаьдда.

Халонийн я ирсан дахарх чекхдохуш,
 Дахаран пхьалгІн чохь амалш а чахчош,
 Замано, айдой, шен баххъашка доху
 Вай, амалш гІуллакхан гІнллакхца яхчош.

* * *

Стигланал цІен хета Іежаш —
 Малхбален цІе летта бешахь.
 Цаьрга вай хъежахь, ца хъежахь,
 Хъун цІийеш, цІийделла стеш а.

Іожан цІе юьхьах а летта,
 Лавттачо оьшний шех тешо?! —
 Юьхь стеш дац, хъуьнах цІе леторш,
 Іежаш дац цІийян ах бешан!

* * *

Іах къаьстий, схъакхочу біаьсте.
 Деллало патаршца Іалам,
 Лайн чимех къаьсташ, ца къаьсташ,
 Зазанца йолош беш кхала.

Замано хуьйцу и духар,
Заза я ло тосуш беша.
Қъан а лой, къонло беш юха,
Дог къондеш, къанваларх тешош.

* * *

Дан а долуш чолхе хилла
Кху лаьтта тӀехь дахар:
Мекарло, осалла, хӀилла
Шашлахь декъна наха.

Цхьаммо гӀело ловш ю цхьаннах,
Кхин шен йоцу ларча
Оьций воеду, шениг санна
Хьарчош нехан марчо.

* * *

Сирла буьйса, беттан буьйса.
Ас ладоьгу, дулуш лерг.
Бердийн йистойх суйнаш туьйсусш,
Батто етта дато берг.

Сирла буьйса. сира буьйса:
Бутт, чот йоцуш седарчий!
Тховса, тхо вовшашка хьуьйсусш,
Эрна буьйса ца яйин.

Динан да ву боху соьга,
ДегІан да а воцчу стага.
Паччахь ву ша боху соьга,
Сий дицделла волчу стага.

Хьекъалан да ву ша боху,
Хьекъалх ваьлла волчу стага.
Ткъа цаьрга ас, цаьрга боху:
И дерриге кхин цкъа ага.

* * *

Жаззаш юккъе дилла тхи.
ДІай-схъай техка зезаг тийна.
ДІай-схъай техка зезаг сийна,
Малх техкош, цо молуш тхи.

Жаззаш юккъехь горга го
Эзар-эзар маьлхаш кьегаш.
Полларчаша дегадо
ХІора зезаг, тхин хи эгош.

* * *

Тур аьрта, хІай накъост, хьовца
Хьекъалан туьрца ца дуьйцу.
Цкъачунна ас хьо дІахьцу —
Хьекъалан тур туьрца хуьйцуш.

Хъан туьро туьран дитт артдац —
Хъскъало дахчийна дац и:
Тахана хьо бакъ я харц вац —
Хъекъало вахчийна вац хьо.

* * *

Сирла кхетта беттаса:
Юмо седарчийн кӀеж туьйсу.
Гергадахна сатаса —
Серлаяьлла сирла буьйса.

Беттан сирла нуьран лан
Седарчашлахь дешех къега:
Нанас йол йина Нуьран-лан —
Йоблан дегӀах серло стега.

* * *

Векхна стаг гича — юьхь кхулу,
ГӀайгӀане кхин гича, — векха,
Воккхавеш, накха шен булу,
Ца тоьаш дагна ваз некхан.

Гаьржачу мархийн хьайн амал,
Сирла де, стигал ца кхулуш,
Адмашна гат ца еш зама,
Юьстах хьо Iуьйрре. Де дулуш...

* * *

Цѣрпошт йовду, ахка санна
Хедош буйса тийнарг.
Кема глотту, аьрзу санна
Лавтта тѣра дийнахъ.

Лавттан седа лела стиглахъ
Сарахъ, бутт схьакхеташ.
Латта хьийза суйнах цигахъ,
Юххе бутт а летта.

* * *

ДогІано мустийнчу кетарх,
Замано муствина хийла.
Нахах я дахарх ца кхеташ,
И кхакха санна, со хьийна.

ІатІаран хьожанал цунна
Кетаран хьожа товш хета.
Дахаро хьийначу суна,
Ши хьожа арахъ, чохъ кхетахъ.

* * *

Яцъелла тховса хьо, буйса.
Гена ду сатаса, гена:
ДоттагІа варе сатуьйсу,
Сахьийзаш, сатосчу хенахъ.

Шовда шен апарех санна
Гатвеш со, чекхъюьйлу зама! —
Гена ю сатосу хан а—
Кхочур а юй-те хьо, кхане?!.

* * *

МостагIа воцург
Къонаха вац,
Къонаха воцург
МостагIа вац.

ДоттагIа воцчун
МостагIа ву,
МостагIа воцчун
ДоттагIа ву.

* * *

Хьекъал долчо
Хьекъалх воккху:
Сий дой, дой цо
Локхий, локху.

Хестош, хестош
Хьиз дIаоьцу,
ГIалат къестош,
Турс дой, лььцуш.

* * *

Хъажа лууш верг ша шег,
Шен гурах а, юбстахваьлла.
Хъажа, хаттнй веше, дега:
Цара мах хадор, дош аьлла!

Таккха хатта, кхано-кхана
Нене, алий: Со стаг хетнй?
Ннйса жоп лур ду хъан нанас:
— Хетарехь, хьо хъайн дех кхетта!

* * *

Вовшнийн емалдо вай, хьовснй:
«Вир я жIаьла ду!» — вай олу.
Синхаамаш кховснй, кховснй,
ЖIалеш санна девне довлу.

Цхьаммо «и кIант суй бу!» — алахь,
КIега ша бу моттаделларг,
Лаьхьа санна чкъурах вала
Кечло ханна, качлой, лелнй.

* * *

Стомма сара со а болуш,
Электроток хилча хьо,
Накъост, цхьа са аьрта болу,
Ма чекхвийр вар-кха хьо сох!

Накъост, собарделахъ жимма —
Ас бриллиант дийр ду хьох,
Баххъаш пирамидийн шиннан
Хьокхуш, хьаькхна. веш хьо вох.

* * *

А

Доккхачу лаьтта тӀехь дахаран новкъа
Цхьаь вогу хьекъалан баьчча ву олий.
Кхин вогу катохна адамийн шовкъах,
Адамех гу гӀаттош, тӀаме а волий.

Лаьттан гу гӀаттабой, сий дезаш шенна,
Адамийн гу боьххьс волу и тӀаккха:
Иза ле, бӀешершка дӀавоьду генна, —
Шен дахар хададо гу боьххьехь лаккхахь...

* * *

Маьлхан де санна — сан кхетамна,
Ткъа дагна — ден хӀусам санна,
Вешел а везаш хьо хетара,
ДоттагӀа. И хилла-кх ханна!

Даггара хьан хийла лецна ас
ГӀорийна куьг пӀелгех лета.
Қорашна санна тӀе тесна кӀац.
Хьан ши бӀаьрг — ден хӀусам хета.

* * *

— Хіун дан деза, пагахь жіаьла
Схьа чу хьадахь барзал дера?
— Діа ца хьожуш, тіех а ваьлла,
Ваха веза, веза дера.

— Ткъа тіекхетахь? — Чіоггіа тіаккха
Ши лерг юххех лаца деза.
— Сецош, некъан хьовзам баккхяхь?
— ВаллахІ, тіаккха хьокха-м беза!..

* * *

Къонахий баьхначу меттехь
Кіиллой а тіех дукха баьхна.
Къонахий кхиочу метта,
Иллеш а тіех дукха даьхна.

Къонахий леллачу новкъа
Кіиллой а тіех дукха лелла,
Дахаро хьовзочу шовкъехь
Шайн дайшна, шайш шайна кхиэл еш.

* * *

Дахаран токхено Іехийнарг хийла
Лаьтта тіехь лела вайн, дахар ирс хеташ.
Іожаллех тийсало, мохь хьоккхуш шийла,
Валар схьа тіекхаьчча дахар а кхеташ.

Хетарехъ, ирс дац-кха цу ирсал доккха,
СадеІа паргіато дахаро елlexъ:
Іожалло, садеІар сацош, са доккху,
Дахаре, Іожалле неІарш цо йоьллу.

* * *

Хьоь ладоьгіча — суо вир хета;
Кхечо дийцахъ — цхьогал хета;
Льоьман ойла хьіэ чохъ лиэта,
Борз сан кийрахъ жІаьлех лиэта.

Даге хьаьжча, со Іам хета,
Дист, дух доцуш, шарлуш шера.
Малх, бутт, седа Іам чохъ кхета;
Іам чу хьаьжнарг ло сайх тера.

* * *

Сий хила ца луург я шен цІе яккха
Ца луург ван а вац доккхачу лаьттахъ.
Адмашлахъ цІе яха лууш верг тІаккха
Гу боьххье ма волу, адмех гу гІаттош.

Махьаршлахъ гІаьттинарг гу боьххье вала,
Іожалло гат а вой, вуьллу шен кхиэле:
Гай, букъ а башабой, Іожалло лалош,
Гу айбан и вулу, махьарех лелий.

Со Іехийна, тилийна,
Дешнийн куьзга диллина,
Эли соьга: — Хьажал чу! —
БІаьрг ма хиларг! «Тьфу!», «тьфу!» «тьфу!»

Хьалхахь дешнийн куьзга ду:
Ши мекх гІирах дуьзна ду.
Къаьркъано со воху пел.
Вегаво, «шелвелла», шел!..»

Тахна-кхана, тахна-кхана,
ГІаш эгийна тІера,
Іежаш, кхораш дохуш чІана,
Юьтуш серлон херош,

Текхаьчнарг ю можа гуьйре,
Можа гІаш чутуьйсус.
Шийла йогІу Іуьйре, суьйре,
Шийла — хІора буьйса.

Вовшашкара оьцуш марзо,
Я марзо ца оьцуш,
Адам коша даха марзло,
Лахьтано дІаоьцуш.

Адамо вовшийн ца бо хама —
Бицлуш вовшийн лара...
Даѣахкех-м чекхъюьйлу зама
Вайн южаллин арахь...

* * *

Тпара тоьхна аьлла, дена
Тевеана хилла кѣант.
Ткъа дас, и ма гиннехъ шена:
— Хѣара сом ло цунна. Хѣан!..

Тпара тоьхначунна, вахна,
Кѣанта делла боху и.
Вукхо кхечунна а тоьхна..
Аьлла кѣанта: — И стаг вий!..

* * *

Астагѣа стаг вогѣу новкъа.
Боху: — Со дѣатекхаш ву!..
— Хьалха бахнарш бахна-кх шовкъехъ?!
— Церан берд чутекхаш бу!..

— Сих ца ло-кх хьо новкъа ваха?
— Сих ца ло я ваха, ваха..
— Ахъ лелочух хѣун эр наха?
— Луьург эр ду, ду, вай даха ..

Бѣаьста кетар хъанна оьшу? —
 Аьлла хета кегийчарна,
 Ткъа баккхий нах царех къежа, —
 Іай и оьший хаьа царна!

«Жимчохь хьекъал эшац доккха!» —
 Цхьаерг хьекъалх иштта кхета.
 Тхи дожо и хьалха воккхуш,
 Хьекъалца и жима хета.

Вайн ирсо яцйина буйса
 Балано, гІайгІано яхйо.
 Чекхьяларе вай сатуьйсу.
 Баланах ца дуьйцу — яхь ю.

Бала а кхайкхаза богу.
 ГІайгІано гІайгІанаш лосьху, —
 Аьхкенаан юккъехь ло догуш,
 Балано бала тІехьовху.

Шу кхин гур дац — и дІадаьлла:
 Те буц яьлла ден каш лавтта.
 Хьо — къонахчу дех схьаваьлларг —
 Лавтта тІехь хьо ондда лавтта.

Йоьллуш йожалли чу неIарш,
Кошчу хьан да вахна курра.
Хьан базбелла корта теIа
Қоша те, ткъа кийрахъ — гIура.

* * *

Шен дешица стигал кхолуш,
Малхбалера малх а гIаьтти.
И цIийбелла дйна къола
Шена гарна кху вайн лаьттахъ.

Қола динарг, и малх санна,
ЦIийлуш хилча хIора дийнахъ,
Қола дийра дара хьанна? —
ЦIийлуш хилча къола динарг?

* * *

Малхо лалор дарий аьлла
Адамийн дегнаш чIогIа ду.
ХIора а ву чуьраваьлла —
Дагна тоьхна догIа ду.

Дагахъ доцург дуьйцу багахъ,
Мотт схьабохуш, боху лен:
Багахъ цхьаъ ду, кхин ду дагахъ,
Ткъа мотт лебо, бохуш лен.

* * *

Жимчохъ хъекъал,
Цецахъ хи санна,
Ца лавтта хъеккъол
Йоцзачу ханна а.

Къанвелча къена,
Тай тѣхъ Іуьрг санна,
Пайден дан шена
И оышу хъанна?

* * *

Ойла еш верг балхах воккхуш,
И ца еш верг лакхавоккхуш,
Эццарниг ткъа хІоккха воккхуш,
ХІоккхарниг ткъа цигга воккхуш,

Лаца ца луш, ахъ мел ахкарх,
Хъуна «мІому» гойтуш къайлах,
Цхъа къуйн тоба лела Махкахъ,
Ойла еш берш буьтуш байлахъ.

* * *

Нах гор хІитта лаба боху,
Накъост воцу накъост, ахъ:
Цуьнан хъокъехъ синош доху,
Синош доху наг-наггахъ.

Хьуо гор хІитта марз а велла,
Со гор хІитта лууш ву:
Бехк ма билла! — марз ца делларг
Лело чІогІа хала ду.

* * *

Зама ю вайн даккхий цІенош,
Цуьнан чоьнаш — хІора де.
Вайн дахаран чехка денош
Доьлху, чоьнаш гат а еш.

Цхьанна дахло де я буьйса,
Церан чоьнаш гат а луш,
Кхечо и шиъ, дацдой туьйсу
Гепа, хийцам кхин ца гуш.

* * *

Лоьмах лоьмаш лавттахь Іоьху,
Вир вирах бен Іоьхур яц.
Седарчашка, малхе дехарх,
Іехар хийца дехар лац.

Лоьмах лоьман кІорний йолу,
Виро виран бекъа йо.
Буьхьнг гу лакхене йолу;
Барзо газа чехайо.

• • •

Стеган сий деш волчо, шен сий до:
Гиллакх леладойту, гиллакх лелош.
Дай тлехь лавцча санна, хьо цийво, —
Шен деглана ницкъ бой, ша а гелвой.

ХьаьжкІан чуппалг санна куьркахь лелха,
Я сабанан керла лоппаг санна,
Цхьацца кола юлу вайна елха,
Меттиг кьуйсуш автобус тлехь хинна.

* * *

Цабезам безамах боьзна,
Сан дагчу иблисал чехка
Сан хьекьалх хьайн хьекьал доза
Хьийза хьо, сан безам кьехко.

Хьовза хьо иблисал чехка! —
Безамах безам а боьзна,
Цабезам безамца кьехкош,
Безамо сацор шех воьзна!

* * *

Хьекьало вахийна цхьаь вогу
Доккхачу лавтта тле,
Дахаро вахийна кхин вогу
Хьекьалан хьавтта тле.

Дахаро вахийнарг ша вогу,
Хьекъало тилийна,
Хьекъало вахийнчо дог огу,
Илмано, дуьнено тилийна.

Вайн дайх вайна шаьлта йисна,
Амма нах ца бисна лело.
Вайн дайх вайна г'инллакх дисна,
Амма нах ца бисна лело.

Оьздангалла дайша йитна,
Тахна вай и лелор моьттуш:
Шаьлтанца яц дешнийн Иттарш —
Жимий, воккхий д'ай-схьай тоьттуш!

Вай т'ехь деха х'ара латта
Адам, Iалам хилла ду.
Са ца долу цхьаннан атта:
Вайн Iожалла — х'илла ду.

Кхане, ламе, уле яккха,
Шарахь даха г'ерта вай...
Шарахь даьхча, итт шо даккхяхь,
Дахар дазло, ло и дай.

Ламаз дечун сом ду дагахь:
Цхьаъ ду дагахь, кхин ду багахь.
Цунна сом совдаьлlexь нагахь,
ЙоI-жеро ю и дог дагош.

Цхьаберш соьмо талхош лела,
ЮьхьIаьржа а хIиттош гайно,
Кхинболчаьргахь латтош гIело,
Ялсаманеш йохкуш шайна.

* * *

Хьекъал коьрте догIу ханна.
И дIадахча холчахIуьтту,
Нагахь санна туьта санна
Еса елахь коьртан туьта.

Хьекъалан хи хиларх дуьра,
И хи санна дуьрниг муьйлу.
ТIаккха низам хIоттош луьра —
Шен низамах, шех стаг воьлу.

* * *

Хьайн амалийн
Паччахь велахь,
Хьо заманан
Паччахь лела.

Иштта лела
Атта дац:
Деглехъ глело
Латталац.

* * *

4

Хьалхуо можа яра хьун,
Баьццара бос эцна.
Басеш тахна можа гун,
Хилла глaш а тесна.

Денна туьйсy можа глaш,
Тахна, кхана, лама:
Шен шах дуттуш буто даш,
Iaьне глур ю зама.

* * *

Эсал хилча, осал хета,
Кlеда хилча — хьесталуш.
Хескаш идош ка ца деттахъ,
Уьш идош верг кьеставо.

Мотт ца тохахъ, и мотт бетта
Мотт беттачо Iамаво:
Кьонахаллех хьайн пебетташ,
Осалъяьлла, зама, хьо.

Дош олучул сацо хала ду,
Цул а хала, — сацо цо ден зулам.
Дашца мазал дловш сов. алсам ду,
Цул а боккха дагна чов ен хьулам.

Цхьа мисхал а толам баккхар дац,
Дашца цаха вовшийн дегнаш агар.
Дашца вовшийн дита-даккха дац.
Сан дош, барт беш. цIарах довха дага!

* * *

Къонахалла кIиран дийнахь юхкуш яц.
Боблхний, наха сом, ши сом лой, оьцуш яп.
Ткъа къонахчо я стаг вухкуш, оьцуш вац —
Цунах делла ахча цунна оьшуш дац.

Къонахалла стага шегяхь кхиош ю:
Къонахалла кхияйойтург зама ю.
Ткъа къонаха массанхьа а кхиош ву,
И къонахчун амалех цхьа амал ю.

* * *

Латтана, цIеношна керташ йо наха.
Ков дугIу, неIаршна чIагарш а туьйсу.
Лавтто кIелхьо адам, и хьо, вай даха,
Южаллин бойнаш кху лавтта тIетуьйсуш

Хъекъал ду жовхІарел, дешел а деза:
Хъекъална гІораш ца духку вай арахъ.
Цхъаммо и лечкъош дац, шенна и дезарх —
Кхерам бац лавттах и дІадуллуш дарна...

* * *

Ша велча а гІоттур вара,
Шен йиш хилча, денлуш ваха
Цхъаверг дахар, вайна хІара
Дуьне къахъдан хердан нахах.

Хастам бу-кха, малх, дуьненна,
Кхитначунна, хьо теш болуш,
Каш а кечдеш шенна-шенна,
ХІораннан и шениг долуш...

* * *

Суна тоац можа гуьйре —
Сайн шерех со Іебаш вац.
Тоац аьхке, Іаьнан суьйре,
Дей-буьйснй со тоьаш вац.

Хъекъалца чІагІъелла ойла
Церан гура тар ца ло:
Накха бузий, йойуш Іойла,
Дог сан кийрахъ деттало.

Иэсан ботт шех бузуш, зама
Чуяха дахаран иэсе:
Кхелхи стаг туьтанца Iамо;
Де даьржи маьлхан шен кхесехь.

Маьлхан кхес яржийнчу малхо
Де дели — дахдан сан дахар.

Дахаран денош дIахьаьлхи —
Денойх — вайн дахарх — чекхваха!

* * *

Дийнах кьехкаш цхьа де дедда,
Шарах кьехкаш дедда шо.
БIешо, варзапах со ведван,
Деш ду суна мукIарло.

Зама, хенан варзап тоха,
Айба ма-ллу стигла хьой! —
Толам хьобьхь хиларх, со вохо
Тасаделла дац сой, хьой.

* * *

Хьекъалан буьртигаш дийначу лавттах,
Кхетаман гIад кхуьу баьццаро-сийна.
Шо-шаре токхе йо хьекъалан хьаьтта:
Хьекъало кхийайо тийналла тийнарг.

Буьисанех хитталуш, дIадоьлху денош —
ХIор шарах шаро до хьекъалан кочарш.
Хеда уьш, шен зIаьнарш малхо тIе Iенош...
Безам чохь боцу де муьста ду хьочал.

* * *

Дахар вайн хаздина депош
ДIахьаьлхи хьалхахьа — хьалха —
Анайист йоцчохь, дIо-о генахь, —
Дахаран анайист — хьалхахь.

Доьлху вай хьекъалан бода
Ца кхачош, дегнаш а дагош,
Доьлху вай дахар вайн тодан:
Хьекъалан кIоьжа бухь кIагс.

* * *

Денойх чекхдуьйлү хьо, дахар,
Дахарах чекхюьйлү зама:
Iамабо дахарах нах ахь —
Вар-валарх кхетабо, Iамош.

Иштта и хиларх а, хIетте, —
Хьекъалах бузарх а корта, —
Стаг во, ле кадетташ хьиз тIе...
Туьтанаш лаьтто хьо шортта...

* * *

Ханна ваха веѣна хѣаша,
Кху лаѣтта тѣхъ ханна вѣаш,
Стаг дѣвуллуш каш чу хѣажахъ.
Кхошудехъа и сан дехар.

Хѣал хѣо каш чу цо. гулдина?
Сий хѣо, лиѣна сийлахъ хила?
Нехан гѣайгѣа, ларча йнна?
Кѣонахалла хѣо я хѣилла?

* * *

Хѣеран тѣулгах сан дог аѣгна,
Замано гѣиллакхца кхели.
И дог тахна, нахах даѣгнарѣ,
Денна огуш, даѣгна дели.

Хало-м дер ду, ша-шен хѣовзош,
Дайн гѣиллакхца шен дог ага,
Цул а хала, и дог лазош, —
Нехан дегнийн цѣергахъ вага.

* * *

Со кѣежвелла. Ву со кѣена
Дашца дечу гѣонах тѣша:
Гѣовхо ца ло гѣаьнан хѣнахъ
Арахъ лай тѣхъ йинчу пешо.

Со кѣанвелла. Ву со кѣоѣжа:
Дашца ахъ сан гѣо ма леца —
Алал соѣга, хѣанна оѣшу
Гота бешахъ, ши сту хецнарг?

* * *

Сийна бѣаѣргаш, даккхѣй бѣаѣргаш,
Шуи кѣоргаллин дац-кха дух.
И ши цѣоцкѣам ду гѣх ѣаѣржа,
И шиѣ гѣемех сетташ ду.

Ѣам чу санна бѣаѣрга эккхаш,
Цу бѣаѣрга чохъ со вайн дѣа.
— Хѣун дер цу чохъ сан дог эккхаж?
ѢоѢ-бѣаѣрга чохъ долахъ ѣа?

* * *

Шарна гѣаѣххѣе шо дѣадоѣду.
Дахаран шерийн вайн арахъ
Дахаран вайн некъ ца боѣду
Буханехѣа, шо гѣедарах.

Шарна гѣаѣххѣе хѣаѣвдда шераш,
Дахаран бухъ ломахъ баккхѣа:
Цхѣа бухъ цхѣаннах бац-кха тера,
Хиларх и шиѣ цхѣаѣний лакхѣа?

Къинхетам белахъна, белахъ!
Сох ца бахъ, кхечунах цхъаннах.
Сох я хьох ца вешаш веларх —
Къинхетам белахъ кхааннах.

Ца кхетарг кхеттачух кхетталц —
Хьекъалан дарже н ваккхалц! —
Къинхетам белахъна хлетталц:
Накъост ахъ кхиор ву тлаккха!

Бала хилла суна боккха,
Дахаран сан боккха бала,
Шерах йома юьллуш йоккха,
Дина ценош шайх дош ала.

Дахаран сан чолхе ценош
Лабтта, чобнех неларш йохуш.
Хлай, сан денош, хлай, сан денош! —
Шуи чобнашна синош доху-кх!

Адамаша боккъу я бахам, я латта.
Дезарш я баланах боккъу ткъа цара:
Латта а диллина цхъаьнгахъ ца лабтта.
Хьекъало-м стагах во ойланийн гларбаш.

Ша пайда оьцуш дац цхьаннен а хьекъал —
И доькъуш комаьршо массара гойту.
Доцчарна долчара и хьекъал декъа,
Адамашлахь нийсонца дакъанаш дойту.

* * *

Хьиз чохь до хьекъало тир йокъу тоьгана.
Деган гур схьалоьцу, цле туьйсусуш гурах.
Хьекъал вай схьаоьцу, мостагIа, хьоьгара.
Схьаоьцу, хIоттахь а дегнаш чу гIура.

Хьекъало яшайо гIура а дегнашкахь,
Хьекъалан стом денна хиларца нош беш:
Хьекъалца аьлла дош хьизнаш чу эггашехь,
МостагIчух доттагI веш, ткъа дашах дош деш.

* * *

Іа я бIаьсте, Іа я бIаьсте,
Іа я бIаьсте хийцало.
БIаьсте кхочу Іаьнах къаьстий.
Іа тIекхача сих ца ло.

БIаьсте яьлча стоьмийн бешахь
Зазано и хестайо.
Стенга вай сихделла-теша,
Хилаза вай лесттадал?

ГІамарла доьттнна хн санна, денош
Шаро чухуду шен боккхачу гура.
Шо худу блешеро, дахаран цленойн
Чобнаш чу кІац туьйсущ я туьйсущ гІура.

Кьоналла тІехтилла кьаналле кхерста:
Дахаран кІац тесна кьонахчун корта
КІайелла йолчу шен месашца кьеста,
Хьекьалан бохьа тІехь токхе еш шорто.

Ткьаннал а сов доцу туьте —
ЙоІ, хьан шерийн туьтен кочар, —
Некхана дазделла ду-те? —
ЙоІ, хІорш охкахь цкьа хьайн коча.

Лобхуш седарчашна юкьахь
Яккхий зІаьнарш лаьтта кхуьйсурш,
Чухчахьеран туьтеш ду-кха
Луш дерш хьуна, йовлча буьйса!..

Уьду шераш, чехка шераш.
Уьш цІерпоштах доьлху дІа,
Юьтуш лаьттахь адамийн лараш
БІаьста, аьхка, гурахь, Іай.

Цхъаъ юзуш, кхин вагон яссош,
Церпошт санна, хьовду уьш,
Хедош буьйса, аре еса.
Корийн серло арахь гуш.

* * *

Ша велча а соцуш воцург
Малхо, лаьтто сацаво:
Латта до цкъа, лаьтто лоций,
Блешерашка, хIур бой, хьо.

Ойланех чекхвийла гIертахь,
Ойла ен хьнэ бахкабой,
Коьртах туьта йо цкъа коьртан...
И хьоь хьоьжу, кьежаш гой...

* * *

Зама ю вайн даккхий цIенош,
Цуьнан чоьнаш — хIора де.
Вайн дахаран чехка денош
Довлху, чоьнаш гат а еш.

Цхьанна дахло де я буьйса,
Церан чоьнаш гат а луш.
Кхечо и шиь, дацдой, кхуьйсу
Гена, хийцам кхин ца гуш.

Діадахна де духадерзо таро яц вайн. ГІалат
Ксхата тІехь санна, нисдан, нагахь санна далахь.
Вайн дахаран йоза язден вайн дахаран кехат
Шозза яздан таро йоцуш ду, вай и мел дехарх.

ХІун пайда бу, алахь соьга, буй-те банне пайда,
Дахна денош вайн ца хилча гІулчо юсту майда?
Вухаверза таро яц хьан, нисдан даьлла гІалат:
Де паналле доьду, кхин, кхин, — доьдуш санна гІаларт.

— ХІун ду кху дуьненахь уггаре а хаза?

— ТІедогІу де. КІайле шениг вайна ганза.

— ХІун ду дуьненахь уггаре а мерза?

— Жимчу хенахь ен наб, Іуьйранна и ерззалц!

— ХІун ду кху дуьненахь уггаре а хала?

— Да я нана кхелхаш, цаьршиннех а валар!

— ХІун ду кху дуьненахь шех вай даккхий дедеш?

— Вайга догІу нускал, нускал догІург дедда!

* * *

Хьекъална гор хІуьттун, язйо сайн байташ,
Амма ца язйо уьш сайн хьекъал гайта.

Голаш тїехь язїо уьш. — Кхин муха? — хаттахь —
Вовдуш а язїо уьш. Язїо я лавтташ.

Кхин доккха хьекъал дац хьуна дїагайта,
Я дала хьекъал дац, хьов ойла йїта:

Садеїарх я вахарх, дахарехь леларх
Йоза ду, доттагїа, дуьллург хьан кхиэла.

* * *

Дуьне ду хьо, дуьне, дуьне,
Аренашца дїасахьаьдда.
Анайисте кхаччалц — уьне,
Цигара а — уьне хьаьдда...

Дуьне ду хьо, дуьне, дуьне,
Мостагїашца дахар доькью,
Мостагї мостагїчо шен шуьне
Кхойкхуш, цуьнца кхача боькью...

* * *

Маьлхан де я беттан буьйса,
Тїех мел ели, дагатуьйсу:
Седарчий, вовшашца кьюьйсуш,
Суйнаш санна, лавтта хьюьйсу.

Серлайоккхуш буйса Іаржа,
Бзаржа стиглахь бутт комаврша.
Лаьмнийн баххьех шен лан беттан,
Суйнаш хьорсуш, батто дотта.

* * *

Сох кхета атта ду:
Со — дезарш лаьттан ду,
Діавуллаш — глаттош ву,
Са кхуллаш — латтош ву.

Малх, кхетам лепо ахь.
Валийна кепе ахь:
Цийца сан малх лела,
Буйлуш чекх шен кхиэлах.

* * *

Шен доцчу хьекъалал
Неханиг тоьлу,
И діаса декъале
Шенна яхь оьла.

Хьекъалаш декъале,
Хіобттинчохь кьоьлла, —
Кхелхинчу хьекъалал
Дийна дерг тоьлла.

Еза мархаш погу Іуьйре,
Еза гІа мажделла гуьйре,
Еза малх цІийбелла суьйре, —
Еза суна хьо, йоІ, еза.

Еза суна стигал сийна,
ДоттагІа халонехь зийнарг,
Іуьйре, суьйре, гуьйре тийнарг,
Дахаре хиларна безам.

АБУ АЛЯ АЛЬ МЛАРИНА

Хьайи хьекалан дашо бІелиг
Бехча, йолуш пІаа а вас,
Лур бара ахь, соьга эли
Хьекъал долчо, бехча ас.

Деши санна, эзар шарахь
Хьекъал деха, бос ца бовш
Хьекъалан дитт шен ден кІарахь
Деши санна хета товш.

* * *

Латта, хьо комаьрша ду-кха
Къонахий тІехь кхио дукха,
Массо ханна, массо ханна
Іожалле неІ елла царна.

Хьо, кызалла яржош, деха,
И чекхйохуш догӀмех нехан.
Ткъа къонахий хьайца лелош,
Кызаллина тӀехь а кхиэл йо.

* * *

Къона долуш тоьлаш хета
Вайн дахаран гуьйре-бӀаьсте,
Даккхий хилча — аьхка кхетта
Малх. Гуьйре а малхо хьобсту.

Гай — Га тоьла, хиларх шийла, —
Цо лун дела къобжа хьекьал,
Хьайна диттал — ваха гӀийла! —
Кхечарна комаьрша деккъал.

* * *

Мичхьа бу хьекьалан бохь, мичхьа бу? —
Лаьмнашкахь лехна и, аренца лехна.
Бердийн цу терхешца лехнарг со ву.
И гайтар де-дийне хьекьале дехна!

Аренца гу лаьтта, кешнийн барз гӀаттош,
Лаьмнашкахь бохь лаьтта, мархаш а хедош:
Хьекьалан бохь бац-кха лаьмнашкахь, лаьттахь.
Хьийза бохь малхаца, зӀаьнарш а ледош.

* * *

Ойлане ваьлла со тахна,
Сайнначул доцу сайн хьекъал —
Хиндерг, хиндоцург, хих дахнарг! —
Нахана комаьрша доькъуш.

Яздаза дисна дош хета ▲
Тпаьххъара къегар ду малхах.
Суй тасац дашо, цѣлетош,
Хиндолче и гѣрта хьалха.

* * *

Хьайн хьекъалан жовхтарш наха
Дехча лур дарий? — соь алахь:
Хьайна царех кочарш даха,
Хи чу лелхаш, даьхнарш хала?

Хордан и хи санна дуьра
Хьекъал ахь долийна декъа.
Дѣа ца эцча, кхел еш луьрра:
Кхел яр хеташ доккха хьекъал.

* * *

Эшамаш ас лайна хийла.
Харцоно де-дийне зуьйш,
Сайн шерийн мохь кхоьхьуш гийла
Сайн дахарна лен ца луьйш.

Харцонех ца юттуш гIала,
Ваьхна нехан бала ловш,
Церан гIайгIа, церан бала
Сан гIаланна товш, ца товш.

* * *

Теси вайна сирла са —
Бутт кIайбелла малх схьакхеташ.
Сирла стигла, беттаса
Дайи малхо, зIаьнарш лиэтош.

И бутт санна чехка дай
Седарчий, ма-яьржжи серло;
Де буйсанах кьастац вайна —
Сирла н шиъ вовших тарло.

* * *

Хьоъ ладобгIча, ахь схьабахарехь,
Адам, Iалам хилча дахарехь
Оьзда, гIиллакх долуш, тIех сов цIена,
Уьш кьесто дог догIур дара хьенан?

Дерриге а кхиъна шен-шен меттехь —
ХIоранна а шен кеп елла шенна.
— Хьо бакълуйш ву, амма вовших летар
Кху дахарехь дог хьостуш ду хьенан?

Южалло вайх цхьаъ ца вуьту —
Даьлахкех шен ларча йой,
Діахьо каш чу, лар ца юьтуш,
Малхо чкъург шен карчайой.

И хуьушехь, синтем байа,
Наха язйо, юьту, хьой,
Проза, стихаш, шен сий айбан,
Цхьаверг вазвеш яз а иой.

* * *

Ахь ма луьу цІераш тахка,
Емал веш а, я ца веш а:
Куьзганаш хьайн біаьргех дохка —
Хьайн хьекъалах со а тешош.

Дешна хьо, хьерваьлла со а
Кешнийн барьзнаш кІел а вахна,
Хьан са хьош а, сан са хьош а,
Туьтанашца вазво наха.

* * *

Шех лом ала лууш верг лом данне дац,
Ша борз хетарг, борз ма гиннехь вание вац,
Шегахь хьекъал ду моьттуш верг сонта ву.
Дирша велахь, маІаш еза Солта ву.

Ювдал хилча хьнэ тӀехь маӀа йоний хьнарг Ювдал вац.
ДЮ генара хьекъал долуш иштта къонах ванне вац.
Адамех цЮга днна леларг хьекъал долуш кхиьна вац.
Буьйда гӀабакх ша ма-ярра — и алар а тоьаш дац!

* * *

ХӀилланан, майраллин
Герз карахь мостагӀа,
Мачийн хьайн айраш а
Ца хеттарг хьастагӀа,

Къонахчуи? ХӀилланан? —
Луьу герз къастаде! —
Амма цхьаь диллина
Царех тур лестаде.

* * *

Баркалла даггара,
Сан деган мостагӀа,
Ахь сан дог агарна,
ЧӀир йовкхуш хьастарца.

Спнхаам арт а беш,
Кхетамах ваккхалахь,
Со — Хьан «тур!» — баттара
Даккха схьадаккхалахь.

МостагІчо, хетарх а,
 Витац хан яларх.
 Витац стаг кхетамах,
 Семаллех вала.

ХьагІ йолчу доттагІчух
 Ларвелахь, кхетам:
 Холча цо хІоттаво,
 Боцуш кьнинхетам.

Аьлха яц урс ирдан — хьан бекхам акъа.
 ГІайрахх яц тур, шаьлта иръян а со.
 ЧІир екха, дитт ирдан, хаалахь тІаккха! —
 Декхар а ца во ас, хІай накъост, хьо.

Партала наргІат со нуьйжаг¹ тарьелла,
 ГІерта хьо шаьлта хьайн суна тІехь туса.
 Сацийча гІерта хьо, урсал ирвелла,
 Некха тІехь дог льцуш, суна урс кхосса.

Къизалла, стогалла ахь лайна, латта:
 КІиллой я кьонахий хьуна тІехь лелла.
 Массарна хьан кийрахь карадо лахьта,
 Массарна деза ду латта цундела.

¹ Жима нуьйжа.

ЧУЛАЦАМ

Седарчийн суйнийн дарц	3
Галаман дош	5
Хьекъалан бохь	7
Собар	8
Евгений-пайхамар	10
Месийн кIац	11
Меттан сий	12
«Iа я бIавсте...»	14
Нохчийн ловзар	18
Гуьйре	20
Ирс	21
Коьртан туьта	22
Безаман стелалад	25
Юма тIехь буьйса	26
Кешнашкахь	28
Заманан болар	29
Бохам	30
Беттан мукъам	32
Сан автобус	33
Денойн ковра	35
Безаман чов	36
Дахаран ценош	38
Къорза стигал	40
БIавсте	42

Ковлийн можа хьарса цхьогал	43
Ломахь Ia	46
Кьонаха	47
Аьрзун гIиллакx	50
Серлонан сихалла	52
Бецан тир	53
Дахаран анайист	55
Дахаран дой	55
ХIаваакема	58
Маьлхан хIоз	62
Лайн чим	63
Беттан берг	64
Мангалхо	65
Лаам	66
Даьгна сизаш	69
Дашо ткъес	71
Сийна ши бос	72
Льаттан бIаьргаш	74
Берийн дегнаш	75
Моттий, кортий	77
Денойн амалш	78
«Адамаш, акхарой, олхазарш кхайкхина...»	81
Маьлхан поэма	82
БархIмогIанаш	96
«Мацца а сох а хир сацкъар я латта...»	96
«ХIай, накъост, собарде, сацийта жимма!...» —	96
«Довхачу деношкахь юьртарчу наха...»	97
«Сиха дахана хи хIордах ца кхетта...»	97
«Буттий и кхор кхузахь льатта...»	97
«Яцъелла, сих а луш, буйьса хьо беттан...»	98
«Галваьлла: хьо хи ду, со гIум ю моттарх...»	98

«Дегі даго шийла де довхачо ховрцуш...»	99
«Стигланал цїен хета Іежаш...»	99
«Іах кѣветий, схѣакхочу біавсте...»	99
«Дан а долуш чолхе хилла...»	100
«Сирла буьйса, беттан буьйса...»	100
«Динан да ву боху соьга...»	101
«Жазаш юккѣ дилли тхи...»	101
«Тур аьрта, хІай пакъост, хьовца...»	101
«Сирла кхетта беттаса...»	102
«Векхна стаг гича — юьхь кхулу...»	102
«ІЦерпошт йовду, ахка санна...»	103
«ДогІано мустийнчу кетарх...»	103
«Яцѣелла тховса хьо, буьйса...»	103
«МостагІа воцург...»	104
«Хьекъал долчо...»	104
«Хьажа лууш верг ша шегаш...»	105
«Вовшийн емалдо вай, хьовсий...»	105
«Стомма сара со а болуш...»	105
«Доккхачу лавтта тІехь дахаран повкѣа...»	106
«Маьлхан де санна, — сан кхетамна...»	106
«ХІун дан деза, нагахь жІавла...»	107
«Кѣонахий баьхначу меттехь...»	107
«Дахаран токхено Іехийнарг хийла...»	107
«Хьов ладоьгІча — суо вир хета...»	108
«Сий хила ца луург я шен цІе яккха...»	108
«Со Іехийна, тилийна...»	109
«Тахна-кхана, тахна-кхана...»	109
«Вовшашкара оьцуш марзо...»	109
«Іара тоьхна аьлла, дена...»	110
«АстагІа стаг воьгу новкѣа...»	110
«Біавста кетар хьанна оьшу?...»	111

«Вайн ирсо яційна буйса...»	111
«Шу кхин гур дац — и дїадаьлла...»	111
«Шен дешнца стигал кхолуш...»	112
«Малхо лалор дарий аьлла...»	112
«Жимчохь хьекьал...»	113
«Ойла еш верг балхах воккхуш...»	113
«Нах гор хїнтта лаьа боху...»	113
«Зама ю вайн даккхий цїенош...»	114
«Льмах льмаш лаьттах їовху...»	114
«Стеган сий деш волчо, шен сий до...»	115
«Цабезам безамах боьзна...»	115
«Хьекьало вахийна цхьаь вогїу...»	115
«Вайн дайх вайна шаьлта їисна...»	116
«Вай тїехь деха хїара латта...»	116
«Ламаз дечун сом ду дагахь...»	117
«Хьекьал коьрте догїу ханна...»	117
«Хьайн амалийн...»	117
«Хьалхуо можа яра хьун...»	118
«Эсал хилча, осал хета...»	118
«Дош олучул сацо хала ду...»	119
«Кьонахалла кїиран дийнахь юхкуш яц...»	119
«Латтана, цїеношна керташ їо наха...»	119
«Ша велча а гїоттур вара...»	120
«Суна тоац можа гуьйре...»	120
«Иэсан ботт шех бузуш, зама...»	121
«Дийнах кьехкаш цхьа де дедда...»	121
«Хьекьалан буьртигаш дийначу лаьттах...»	121
«Дахар вайн хаздина денош...»	122
«Денойх чекхдуйлу хьо, дахар...»	122
«Ханна ваха веьна хьаша...»	123
«Хьеран тїулгах сан дог аьгна...»	123

«Со кѣанвелла. Ву со кѣобжа...»	123
«Сийна бѣаьргаш, даккхий бѣаьргаш...»	124
«Шарна тѣаьххѣ шо дѣадовду...»	124
«Кѣинхетам бѣахъна, бѣахъ...»	126
«Бала хилла суна боккха...»	125
«Адмаша бокъу я бахам, я латта...»	125
«Хѣиэ чохъ до хѣкѣало тир йоккху тоьгана...»	126
«Іа я бѣаьсте, Іа я бѣаьсте...»	126
«Гѣамарла довѣтина хи саина, дѣнош...»	127
«Ткѣаннал а сов доцу туьте...»	127
«Уьду шераш, чѣхка шераш...»	127
«Ша велча а соцуш воцург...»	128
«Зама ю вайн даккхий цѣнош...»	128
«Дѣадахна де духадерзо таро яц вайн. Гѣалат...»	129
«Хѣун ду кху дуьненахъ уггаре а хаза?...»	129
«Хѣкѣална гор хѣуьттуш, язѣо сайн байташ...»	129
«Дуьне ду хѣо, дуьне, дуьне...»	130
«Маьлхан де я беттан буьйса...»	130
«Сох кхета атта ду...»	131
«Шен доцчу хѣкѣалал...»	131
«Еза мархаш йогу Іуьйре...»	132
Абу Аля Аль Маарина	132
«Латта, хѣо комаьрша ду-кха...»	132
«Кѣона долуш тоьлаш хѣта...»	133
«Мичхѣ бу хѣкѣалан бохъ, мичхѣ бу...»	133
«Ойлане ваьлла со тахна...»	134
«Хѣайн хѣкѣалан жовхІарш наха...»	134
«Эшамаш ас лайна хийла...»	134
«Теси вайна сирла са...»	135
«Хѣоь ладобгІча, ахъ схѣабахарехъ...»	135
«Іожалло вайх цхѣаь ца вуьту...»	136

«Ахь ма луъу цѣраш тахка...»
«Шех лом ала лууш верг лом данне дац...»
«Хилланан, майраллин...»
«Баркалла даггара...»
«МостагІчо, хетарх а...»
«Аьлха яц урс ирдан — хьан бекхам акъа...»
«Къызалла, стогалла ахь лайна, латта...»

ВЕРШИНА РАЗУМА

(СТИХИ, ПОЭМА)